БУТУН ДУН'Ё ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ҚИЗИЛ ЎЗБЕКИСТОН

ЎЗБЕКИСТОН КОММУНИСТ (большевик)ЛАР ПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ, ТОШКЕНТ ОБЛАСТЬ, ШАҲАР КОМИТЕТЛАРИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИНИНГ ОРГАНИ

№ 175 (6602)
1 СЕНТЯБРЬ 1946 йил ЯКШАНБА
БАҲОСИ 20 ТИЙИН

БУГУНГИ СОНДА:

Ўзбекистон К(б)П Марказий Комитетининг XIV пленуми (1-нчи бет).

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИНИНГ VIII СЕССИЯСИ. Сессиянинг 1946 йил 31 августдаги мажлиси ҳақида информацион билдириш. 1946—1950 йиллар мобайнида Ўзбекистон ССРнинг халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантириш бешйиллик плани тўғрисидаги доклад юзасидан музокаралар (1-нчи бет).

Италия блан тузиладиган сулҳ шартномаси лойиҳасининг иқтисодий моддаларини кўрувчи комиссия мажлисида ўртоқ В. М. Молотовнинг сўзлаган нутқи (2-нчи бет).

Румония, Булғория, Венгрия ва Финляндияга доир иқтисодий масалаларни кўрувчи комиссия мажлисида ўртоқ В. М. Молотовнинг сўзлаган нутқи (3-нчи бет).

Ташқи Ишлар Министрлари Кенгашининг мажлиси (3-нчи бет).

Париж сулҳ конференциясида (3-нчи ва 4-нчи бетлар).

Советларга қарши оқгвардиячи ташкилотларнинг раҳбарлари, япон разведкасининг агентлари атаман Семёнов, Родзаевский ва бошқаларнинг иши юзасидан суд (4-нчи бет).

ЎЗБЕКИСТОН К(б)П МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ XIV ПЛЕНУМИ

28—30 августда Ўзбекистон К(б)П Марказий Комитетининг навбатдаги XIV пленуми бўлиб ўтди.

Пленум қуйидаги масалаларни муҳокама қилди:

1. «Партия сафининг ўсиши ва ВКП(б)га янги кирган кишилар ўртасида партиявий-ташкилий ва партиявий-сиёсий ишларни кучайтириш чоралари тўғрисида» ВКП(б) Марказий Комитетининг 1946 йил 26 июльда чиқарган қарори ва Ўзбекистон партия ташкилотларининг вазифалари.

Докладчи Ўзбекистон К(б)П Марказий Комитетининг секретари ўртоқ ЛОМАКИН.

2. Ғўзани парвариш қилишнинг якунлари ва пахтани териш ҳамда давлатга топшириш соҳасидаги вазифалар.

Докладчилар: Техника экинлари министри ўртоқ РАҲИМОВ ва Тўқимачилик саноати министри ўртоқ НУСРАТОВ.

3. ССР Иттифоқи Халқ Комиссарлари Советининг «Ўзбекистонда 1946—1953 йиллар мобайнида пахтачиликни тиклаш ва янада юксалтириш плани ҳамда чоралари тўғрисида» деб 1946 йил 2 февральда чиқарган қарорига мувофиқ кузги-қишки ва кўкламдаги ишларга тайёргарлик кўриш ва бу ишларни ўтказиш ҳақида.

Докладчи Ўзбекистон К(б)П Марказий Комитетининг секретари ўртоқ БИЛБАС.

Пленум шу масалаларнинг ҳаммаси юзасидан тегишли қарорлар қабул қилди.

Пленум М. И. Баскаков, Х. Жўраев, В. Я. Непомнин ва К. И. Филиппов ўртоқларни Ўзбекистон К(б)П Марказий Комитети а'золари составига киргизди. Ўртоқ М. И. Баскаков Ўзбекистон К(б)П Марказий Комитети бюросининг а'золигига кандидат қилиб сайланди.

Ўзбекистон ССР 1-нчи чақириқ Олий Совети VIII сессиясининг 1946 йил 31 августдаги мажлиси ҳақида

Информацион билдириш

Кеча, 31 август, эрта блан соат 10 да, Ўзбекистон ССР Олий Советининг мажлислар залида Ўзбекистон ССР 1-нчи чақириқ Олий Совети VIII сессиясининг иккинчи мажлиси бўлди.

ЎзССР Олий Советининг Раиси депутат **Усмон Юсупов** раислик қилади.

Рўзномага мувофиқ, 1946-1950 йиллар мобайнида Ўзбекистон ССР халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантириш бешйиллик плани тўғрисидаги доклад муҳокама қилинади.

Музокараларда депутат **А. Муродхўжаев**, меҳнаткашлар депутатлари Тошкент шаҳар Совети ижроия комитетининг раиси ўртоқ **С. Хусаинов**, депутат **С. Камолов**, ЎзССР Фанлар академиясининг президенти ўртоқ **Т. Саримсоқов**, Тошкент темир йўлининг бошлиғи ўртоқ **А. Қодиров**, ЎзССР Тўқимачилик саноати министри ўртоқ **С. Нусратов**, ЎзССР Ер ишлари министри ўртоқ **М. Муҳамаджонов**, ЎзССР Озиқ-овқат саноати министри ўртоқ **Х. Зуфаров**, ЎзССР Сув хўжалиги министри ўртоқ **А. А. Колдаев**, Ўзбекистон ССР Олий Советининг Андижон область Ташкилот комитети раиси ўртоқ **Ю. Шодмонов**, депутат **Б. В. Суслов** чиқиб сўзлайдилар. Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Раиси депутат **А. Абдураҳмонов** катта нутқ сўзлади.

Сессиянинг рўзномасидаги биринчи масала юзасидан музокаралар шу блан тамом қилинади ва Ўзбекистон ССР Олий Совети докладчи — ЎзССР Давлат План Комиссиясининг раиси, Ўзбекистон Министрлар Совети Раисининг ўринбосари ўртоқ **Х. М. Абдуллаевнинг** охирги сўзини эшитади.

Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутатлари ЎзССР Олий Советининг мажлисларида сўзлаган нутқларида капитал қурилиш ишларига қўшимча маблағ чиқариш тўғрисида таклифлар киргизган эдилар. Ўзбекистон ССР Олий Совети бу таклифлар ЎзССР Министрлар Советининг қарамоғига топширилсин деб қарор қилди.

Ўзбекистон ССР Олий Совети 1946-1950 йиллар мобайнида Ўзбекистон ССР халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантириш бешйиллик плани тўғрисидаги Қонунни даставвал моддама-модда, сўнгра бутунича бир оғиздан тасдиқлайди.

Ўзбекистон ССР Олий Совети VIII сессиясининг иккинчи мажлиси шу блан ёпилади.

И. В. СТАЛИН Ф. ЛА ГАРДИА ЖАНОБЛАРИНИ ҚАБУЛ ҚИЛДИ

СССР Министрлар Советининг Раиси И. В. Сталин 29 августда ЮНРРА Бош Директори Ф. Ла Гардиа жанобларини ва ЮНРРА Бош Директорининг Ўринбосари Жексон жанобларини қабул қилди.

Қабул вақтида СССР Ташқи Ишлар Министрининг Ўринбосари В. Г. Деканозов ва СССРнинг ЮНРРА Кенгашидаги а'зоси П. И. Фионов ҳозир бўлдилар.

Т. А. САРИМСОҚОВ ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИНИНГ ПРЕЗИДЕНТИ

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси ҳақиқий а'золари, фахрий а'золари ва корреспондент а'золарининг ЎзССР Фанлар академияси илмий-текшириш институтларининг директорлари блан биргаликда умумий мажлиси бўлиб ўтди. Мажлисда ташкилий масалалар муҳокама қилинди. Бунда ЎзССР Фанлар академияси президентини қайтадан сайлашга қарор қилинди.

Яширин овоз бериш йўли блан Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг президенти қилиб Академиянинг ҳақиқий а'зоси, ЎзССР Фанлар академиясининг шу кунгача вице-президенти бўлиб келган, физика-математика фанлари доктори Т. Саримсоқов сайланди. (ЎзТАГ).

КУЗГИ ДОН ЭКИШ БОШЛАНДИ

САМАРҚАНД («Қизил Ўзбекистон» мухбиридан). Областьнинг илғор колхозлари кузги дон экишни бошлаб юбордилар. Зомин районидаги Будённий номли колхознинг а'золари 50 гектар ерга дон экдилар. «Ўзгариш», Оржоникидзе ва Ленин номли колхозлар ҳам бирнеча ўн гектар ерга дон экдилар.

Ургут, Нурота ва Оқдар'ё районларида ҳам кузги дон экиш бошланди.

ҲУРМАТ ТАХТАСИ

Мактабларни 1946—1947 ўқув йилига тайёрлашда эришган муваффақиятлари учун қуйидагилар ҳурмат тахтасига ёзиладилар:

1. **Тошкент шаҳри** (ЎзК(б)П шаҳар комитетининг секретари ўртоқ **Емцов**, шаҳар ижроия комитетининг раиси ўртоқ **Хусаинов**, шаҳар маориф бўлимининг мудири ўртоқ **Бозорбоев**).

2. **Наманган области** (ЎзК(б)П область комитетининг секретари ўртоқ **Қамбаров**, область ижроия комитетининг раиси ўртоқ **Сатторов**, область маориф бўлимининг мудири ўртоқ **Назаров**).

3. Фарғона область, **Бағдод райони** (ЎзК(б)П райкомининг секретари ўртоқ **Аҳмедов**, район ижроия комитетининг раиси ўртоқ **Ҳайдаров**, район маориф бўлимининг мудири ўртоқ **Комилов**).

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИНИНГ VIII СЕССИЯСИ

1946—1950 йиллар мобайнида Ўзбекистон ССРнинг халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантириш бешйиллик плани тўғрисидаги доклад юзасидан музокаралар

Депутат Абдулла МУРОДХЎЖАЕВ сўзи

Депутат ўртоқлар! ЎзССР Олий Совети тасдиқига тақдим қилинган Ўзбекистон ССРнинг халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантириш бешйиллик плани республикамизни иқтисодий ва маданий жиҳатдан юксалтириш талабларига тўла жавоб беради.

Уруш вақтида мактабларимиз оғир шароитда ишладилар. Ўқитувчиларимиз 2—3 сменада машғулот олиб боришга мажбур бўлдилар. Ўқитувчилар, дарсликлар, лафтар ва ўқув қуроллари етарли бўлмади. Халқ ўқитувчиларимиз уруш вақтининг ана шундай қийинчиликларини енгиб, ўз ишларини давом эттирдилар.

Урушнинг оғир кунларида ҳукуматимиз мактаблар ишини яхшилаш ҳақида бирқанча тадбирларни кўрди. Лекин мактабларимиз ҳали кўп нарсага муҳтож, уларнинг моддий базасини анчагина яхшилаш талаб этилади.

Депутат ўртоқлар! Бошланғич ва ўрта мактабларимизда болаларни ўқитиш ва тарбиялаш сифатини янада яхшилаш учун кураш—бешйиллик планнинг муҳим вазифаларидан биридир. Тўртинчи бешйиллик план мамлакатимизда фан ва техникани янада тараққий эттиришни назарда тутади.

Ўзбекистонда умумий та'лимнинг янада ривожланишини шу нарсадан кўриш мумкинки, 1950 йилда республикамизда ҳарбир 1000 кишига 177 та бошланғич ва ўрта мактаб ўқувчиси тўғри келади.

Ўзбекистон халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантириш бешйиллик планининг лойиҳасига кўра, республикамиз шаҳарларида 26 та мактаб биноси қурилади. Бу қурилиш учун 18 миллион сўм ажратилади. Лекин мактабларимизда 2—3 сменалаб машғулот олиб боришни тугатиш учун бу етарли эмас. Биз Маориф министрлиги ихтиёридан вақтинча олинган собиқ мактаб биноларининг қайтариб берилишини қаттиқ талаб қилишимиз керак.

Колхозларнинг маблағи ва колхозчиларнинг кучлари блан мактаб биноларини қуришни қизитиб юбориб, халқ маорифи ишига яқиндан ёрдам бериш мумкин. Бу соҳада ўз кучлари блан ўнлаб мактаб биноларини қурган Самарқанд ва Фарғона область колхозчиларининг тажрибаларидан фойдаланишимиз лозим.

Мактабларда та'лим-тарбия ишларининг сифатини яхшилаш кўп жиҳатдан ўқитувчига боғлиқ. Шунинг учун ҳам мактабларни малакали ўқитувчилар блан та'минлаш ғоят муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Бешйиллик планга мувофиқ педагогик олий ўқув юртлари ва ўрта педагогик билим юртларида ўқувчиларнинг сони жуда ҳам ошади. Бу эса ўқув юртлари биноларини ва ётоқхоналарни жадаллик блан қуришни талаб қилади. Шунинг учун мен сессиядан педагогик ўқув юртларига ажратилган маблағнинг оширилишини сўрайман.

Депутат ўртоқлар!

Ўқитувчилар ҳақида ғамхўрликни янада яхшилашимиз, уларнинг эҳтиёжларини қондириш масаласига э'тибор бериб туришимиз керак. Ўқитувчиларимизнинг халқ олдидаги хизматлари катта. Улар садоқат ва фидокорлик блан меҳнат қилиб, диққат ва э'тиборимизни ўзларига жалб этолдилар.

Мен ўқитувчиларнинг моддий-маиший аҳволларини янада яхшилаш талабларини бешйиллик планга қўшишни сўрайман. Шунингдек ўқитувчиларга бериладиган пенсияни оширишни ва кекса ўқитувчилар учун 800 минг сўм сарфлаб 3 та уй қуришни кўзда тутиш керак. Янги қуриладиган мактаб биноларининг лойиҳасига мактаб қошида ўқитувчилар учун уй-жой бинолари қуришни ҳам назарда тутиш лозим.

Мактабларда ўқувчиларни дарсликлар, бадиий ва оммабоп илмий адабиётлар блан та'мин этиш ёмон аҳволда эканини кўрсатиб ўтиш керак.

ЎзССРда дарсликлар ва методик китобларни кўпроқ нашр этиш соҳасида катта ишлар қилинди. ЎзССР Министрлар Советининг қарори блан ЎзССР Маориф министрлиги ҳузурида ўқув-педагогик нашриёти ташкил қилинмоғи керак.

Мен бешйилликнинг 1947 йилдаги капитал қурилишлари планида йилига 10 миллион нусха дарслик босиб чиқарадиган махсус босмахона қурилиши ҳам кўзда тутилишини сўрайман.

ЎзССР Маориф министрлиги мактабларни ўқув қуроллари блан тўла та'минлаш учун бирқанча министрликларнинг, шу жумладан даставвал Маҳаллий саноат министрлиги ва ҳунармандчилик кооперациясининг ёрдамига муҳтож.

Маҳаллий саноатимизнинг ёрдами блан мактабларимизга энг оддий зарур нарсаларни, масалан, бўр, сиёҳдон, қалам, мактаб счётлари, оддий ўлчов асбоблари, чизғич, математика шаклларининг моделлари, физкультура асбоблари, музика асбоблари ва шунга ўхшашларни етказиб беришимиз мумкин.

Афсуски, Маҳаллий саноат министрлиги ва ҳунармандчилик кооперацияси мактаблар учун кўргазмали ўқув қуроллари, мактаб аш'ёлари ишлабчиқариш иши блан ёмон шуғулланмоқдалар. Мактаблар шу вақтгача бундай маҳсулотларни олгачлари йўқ.

Янги бешйилликда болаларни ўқитиш ва тарбиялаш ишларини тубдан яхшилашимиз лозим. Бунинг учун Маориф министрлиги мактабларда ўқитиш методлари, программа, дарсликларнинг сифатини яхшилаш ҳақида партия ва ҳукумат томонидан берилган кўрсатмаларни тўла-тўкис амалга оширмоғи керак.

Ўқув плани ва дарсликларга алоҳида э'тибор бериш шарт. Биз мактабларни илмий жиҳатдан пухта ишланган ўқув планлари, яхши дарсликлар, айниқса ўзбек тили ва адабиёти, рус тили ва адабиёти, ўлкани ўрганиш ҳақида яхши китоблар блан та'минлашимиз керак.

Биз ўз олдимизга болаларни жисмоний жиҳатдан соғлом, чинакам тетик ва хулқли-одобли қилиб тарбиялаш, уларни меҳнат севар, ота-онага иззат-ҳурмат блан қаровчи кишилар қилиб етиштириш вазифасини қўямиз.

Биз янги бешйилликда ҳамма пионер саройларини, болалар техника станцияларини тиклашимиз, экскурсия-туризм ишларини йўлга қўйишимиз лозим.

Минглаб совет ўқитувчилари, халқ маорифи ходимлари бешйиллик планни тўла-тўкис амалга ошириш учун ўз билимлари ва кучларини сарф этмоқдалар. Биз ҳалол меҳнатимиз блан ватан, халқ олдида ва севимли улуғ доҳиймиз ўртоқ Сталин олдида ўз бурчимизни адо этажакмиз. (Олқишлар).

Тошкент шаҳар Ижроия Комитетининг раиси ўртоқ ХУСАИНОВ сўзи

Депутат ўртоқлар!

Республикамизнинг энг йирик индустриал маркази бўлмиш Тошкентда саноат жуда тез сур'атлар блан ривожланмоқда.

Тошкент саноати республикамизда етакчи ўрин тутмоқда: У республика саноати ялпи маҳсулотининг 62,8 процентини бераётир.

Янги саноат корхоналарининг қурилиши шаҳар аҳолисининг анча кўпайишига сабаб бўлади. Бешйиллик план шаҳар ташкилотлари олдига ғоят мас'улиятли вазифани юклайди. Гап Тошкентни обод ва маданий шаҳарга айлантириш тўғрисида боради.

Уруш туфайли амалга оширилмай қолган Тошкентни қайта қуриш бош планида кўрсатилган ишлар шу бешйиллик мобайнида қизитиб юборилиши лозим.

Яқин икки йил ичидаёқ шаҳар марказининг қиёфаси тубдан ўзгаради. Шаҳарнинг Карл Маркс, Ленин, Энгельс, Навоий, Ҳамза кўчалари, Революция сквери ва бошқа кўчаларида чиройли бинолар қурилади.

Биз шу йилда энг йирик ҳисобланган Қибрай водопровод станциясини қуришга киришамиз. Бу станция бир кеча-кундузда 205 минг кубометр сув беради. Бешйиллик мобайнида водопроводнинг биринчи навбати қурилиб бўлади. Шаҳар қўшимча суратда бир кеча-кундузда 60 минг кубометр сув олади, я'ни ҳозирги вақтдагига кўра яна икки баравар ортиқ сув блан та'минланади.

Канализация тармоқларининг узунлиги деярлик икки марта оширилиб, 80 километрга етказилади. Шаҳарни водопровод суви блан та'минлашни яхшилаш блан бир қаторда ирригация йўли блан амалга ошириладиган сув та'миноти ҳам яхшиланади.

Бешйиллик мобайнида шаҳарни Оҳангарон кўмирларидан ишланадиган газ ёқилғисига кўчириш каби Тошкент учун ғоят муҳим масала ҳал этилади. Шаҳар 1950 йилда газ олади.

Тошкентни қайта қуриш ва шаҳар хўжалигини ривожлантириш бешйиллик планида янги уй-жойлар қуриш муҳим ўринни тутади. Шу бешйилликда ёлғиз министрликлар ва корхоналар томонидан қуриладиган уй-жойлар учун 100 миллион сўмдан ортиқроқ маблағ ажратилади. Ишчи ва хизматчиларнинг якка тартибда 200 минг квадрат метрдан ортиқ ҳажмда уй-жой қурилишлари мўлжалланади.

Аммо кўпчилик министрликлар ва заводлар уй-жойларни жуда секин қураётирлар. 1946 йилнинг биринчи ярим йилида фақат 4100 квадрат метр ҳажмида уй-жой қурилди.

Меҳнаткашларнинг турмуш аҳволларини яхшилашда катта аҳамиятга эга бўлган уй-жой қурилишининг бу даражада судралишига йўл қўйиб бўлмаслигини сессияда министрликлар ва корхона раҳбарларининг эсига солиб ўтиш лозим.

Ўртоқлар, бундай катта қурилиш планини бажариш учун маҳаллий бинокорлик материаллари ишлабчиқаришни тезлик блан тиклабгина қолмай, балки уни кенгайтириш ҳам зарур.

Бешйиллик планда Тошкентда ғишт ишлабчиқаришни 1950 йилга бориб, 105 миллион донага етказиш я'ни урушдан илгариги миқдордан ошириш кўзда тутилади.

Биз ғишт ишлабчиқаришни 1948 йилдаёқ урушдан илгариги даражага етказишни планда кўрсатилишини сўраймиз.

Шаҳар транспортини кенгайтириш Тошкент шаҳар хўжалигини ривожлантириш планида муҳим ўрин тутади. Бешйилликнинг охирига бориб, Тошкент трамвайи ҳар куни 600 мингга яқин йўловчини я'ни ҳозирги вақтга қараганда икки марта кўпроқ йўловчи ташийди.

Тошкентда шу йилнинг охиридаёқ 4 та маршрут блан 30 автобус қатнайди. 1947 йилда Тошкентда дастлабки 10 троллейбус юрабошлайди. Бешйилликнинг охирида уларнинг сони 40 тага етказилади.

Биз, планда 1947-1948 йилларда 60 вагонли троллейбус парки, 50 автобусли гараж ҳамда ремонт-механика ишхоналари қурилишининг кўзда тутилишини илтимос қиламиз.

Йўлларни тузатиш ободончилик соҳасидаги асосий ишлардан биридир. Шу сабабли Тошкентда 1946-1950 йиллар мобайнида 700 минг квадрат метр кўча ва йўлкаларга асфальт ётқизиш мўлжалланади.

Бешйиллик планда меҳнаткашларнинг дам олиши учун парклар барпо этиш ва шаҳарни кўкаламзорлаштиришга катта э'тибор берилади.

Киров ва Октябрь районларида сун'ий кўллари бўлган янги боғлар очилади; шаҳарнинг ташқарисида Бўзсув ва Салор ариқлари ўртасида 100 гектар ерда ЎзССР Фанлар Академиясининг ботаника боғи қурилади; Тошкентдан 15 километр нарида катта майдонда дендро — парк қурилади. Фақат шаҳар доирасидагина бешйиллик мобайнида 1 миллион тупдан ортиқ дарахт кўчати ўтқазилади.

ЎзССР Олий Советига тақдим қилинган бешйиллик планда Тошкент шаҳарида 2400 ўқувчи учун учта янги ўнйиллик мактаб биноси қурилиши кўзда тутилади. Аммо гап янги мактаб бинолари қурилишдагина эмас. ЎзССР Олий Советининг сессияси корхона ва ташкилот раҳбарларидан бошқа мақсадларда фойдаланилаётган мактаб биноларини энг қисқа муддатда бўшатиш ва халқ маорифи идораларига топширишни талаб этиши керак.

Тошкент шаҳрида бешйиллик планда маданий-оқартиш муассасаларини янада кўпайтириш кўзда тутилган.

Бундан ташқари шаҳар ҳар йили марказлаштирилган тартибда капитал харажатлар учун 30-40 миллион сўмлаб пул олиб туради. Бу пуллар уй-жойлар ремонти, бозорларни обод қилиш, йўл ва кўприклар, касалхона ва мактаб биноларини ремонт қилиш, боғлар ва парклар очиш учун сарф этилади.

Ўртоқлар, меҳнаткашлар депутатлари советларининг шаҳар ва район ижроия комитетлари ишида ҳали кўпгина жиддий камчилик ва хатолар бор. Энг асосий камчиликлар шундан иборатки, биз кенг омманинг фаолиятига ҳали етарли даражада бошчилик қилолмаймиз, совет активининг ёрдамига таяниб, ҳали жиддий ишлар қилганимиз йўқ.

Тошкент меҳнаткашлари янги бешйилликда совет давлатининг янада гуллаши ва Ленин-Сталиннинг улуғ ва енгилмас ишининг тантана қилиши учун фидокорона меҳнат қилажаклар. (Олқишлар).

ЎзССР Фанлар Академиясининг Президенти ўртоқ Т. А. САРИМСОҚОВ сўзи

Депутат ўртоқлар!

ЎзССР Олий Советининг Сессиясида кўрилаётган бешйиллик план республикамизнинг халқ хўжалиги ва маданиятини ривожлантиришда янги бир саҳифа очади.

Ўзбек халқининг деярлик 30 йил мобайнида эришган ғоят катта ютуқлари орасида унинг социалистик маданият соҳасидаги муваффақиятлари ҳам яққол кўзга ташланиб туради. Бу ютуқлар мамлакатимизда партиямиз олиб борган ленинча-сталинча миллий сиёсатнинг амалга оширилиши, улуғ рус халқининг қардошларча берган ёрдами, Иттифоқ ҳукумати ва шахсан ўртоқ Сталиннинг кундалик ғамхўрлиги ва э'тибори натижасида қўлга киритилди.

Мамлакатимизнинг ҳамма олимлари блан бирга Ўзбекистон олимлари ҳам Улуғ Ватан уруши йилларида буюк ватанимизнинг манфаатларига муносиб хизмат кўрсатиш учун бутун куч-қувватларини, билим-маҳоратларини сарф қилдилар.

Ўртоқ Сталин 1946 йил 9 февральда Москва шаҳар Сталин сайлов округи сайловчиларининг сайлов олди йиғилишида сўзлаган нутқида келгуси бешйилликда фаннинг ўз кучини кўрсатишига имкон берадиган ҳархил илмий-текшириш институтларини кўпроқ қуришга алоҳида э'тибор берилишини кўрсатиб ўтган эди. «Олимларимизга етарли даражада ёрдам берсак, улар яқин вақт ичида чет эллардаги фан муваффақиятларига эришоладилар ва ундан ҳам ўзиб кетоладилар» деган эди ўртоқ Сталин.

СССР Фанлар Академияси доҳиймизнинг йўл-йўриқларига жавобан фанни ривожлантириш программасини ишлаб чиқди. Бу программа мамлакатимиз халқ хўжалигининг ҳамма етакчи соҳаларини юксалтиришга ҳамда ватанимизнинг мудофаа қудратини мустаҳкамлашга хизмат қилиши лозим.

Ўзбекистон Фанлар академиясида ҳозир 19 та илмий текшириш муассасаси ва институтлар бор. Академиямиз, биринчидан, Сталинча тўртинчи бешйилликда республикамиз халқ хўжалиги олдида турган асосий вазифаларни ҳал этиш учун ҳартарафлама ёрдам бериш ва, иккинчидан, илмий проблемаларни муваффақият блан ҳал этишга ҳартомонлама кўмаклашиш вазифасини ўз олдига қўяди.

ЎзССР Фанлар академияси олдида турган ана шу иккита асосий вазифани амалга ошириш учун унга ҳартарафлама ёрдам бериш керак. Мавжуд институтлар ва илмий-текшириш муассасаларида ҳам, янгидан тузиладиган институт ва илмий-текшириш муассасаларида ҳам катта илмий текширишларни йўлга қўйиш учун ҳозирги замон фанига муносиб моддий база блан дарҳол та'минлаш зарур. Ўзбекистон Фанлар академияси тўртинчи бешйилликдаги вазифалар ва проблемалар даражасида тураолиши учун бирқанча янги илмий-текшириш муассасалари ва институтлар очиш керак. Қишлоқ хўжалигининг, айниқса пахтачилик ва ирригациянинг, шунингдек саноат, медицина ва шу каби айрим соҳаларнинг ривожланиши янги институт ва илмий текшириш муассасалари очишни тақозо қилади. Барча соҳалардаги билимларни якунлаб, умумлаштиришда ижтимоий фанлар етакчи ўрин тутади. Бу ҳол, гуманитар фанлар бўлимининг илмий муассасаларини ривожлантириш заруратини туғдиради.

Янги илмий кадрлар тайёрлаш, айниқса маҳаллий миллатлардан илмий кадрлар тайёрлаш ҳамда илмий ходимлар сафини кенгайтириш проблемаси кун тартибида турипти. Фан ходимларининг моддий-маиший аҳволини яхшилаш тўғрисида совет ҳукуматининг қилаётган ғоят катта ғамхўрлиги ана шу вазифаларнинг ҳал этилишини анча осонлаштиради. Лекин ишнинг муваффақияти илмий тажриба базасининг тезроқ барпо этилишига ҳам боғлиқ.

Республикамизда саноат ва қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, Қорақалпоғистон АССР халқ хўжалигининг ривожланиш истиқболларини ўрганиш Самарқандда ва Нукусда ЎзССР Фанлар Академиясининг базаларини барпо этиш заруриятини туғдиради.

Тўртинчи бешйилликда Фанлар Академияси учун бино қурила бошланиши ва илмий-тажриба лабораторияларидан бир талай қисмининг ускуналаниши лозим.

Тўртинчи бешйилликда ЎзССР Фанлар Академияси учун бино қуришга 60 миллион сўм маблағ керак бўлади.

1947 йилда бинокорликка доир лойиҳалаш ва тайёрлик ишлари ўтказилмоқчи. Бу ишлар 15 миллион сўм пул сарфланишни талаб қилади.

Ана шу харажатларни тасдиқланаётган бешйиллик планга қўшишни сессиядан сўрайман.

Улуғ ватанимизнинг барча олимлари блан бир қаторда Ўзбекистон олимлари ҳам партия, ҳукуматимизнинг ва шахсан ўртоқ Сталиннинг яқиндан қилаётган ғамхўрлигини ҳис этиб, янги ижодий ютуқларга отланганлар.

Республикамизнинг олимлари кўп миллатли ватанимизнинг ҳамма халқлари интилаётган олижаноб мақсадларга эришишда етакчи ўринни оладилар. Бунга шубҳа бўлиши мумкин эмас. Бизга Ленин-Сталин партиясининг ва улуғ Сталиннинг раҳбарлик қилаётганлиги бунга гаровдир.

Яшасин қудратли, енгилмас совет халқи!

Буюк Сталинга шон-шарафлар бўлсин! (Олқишлар).

ЯНА РЕПАРАЦИЯЛАР ТЎҒРИСИДА

Италия блан тузиладиган сулҳ шартномаси лойиҳасининг иқтисодий масалаларини кўручи комиссия мажлисида 27 августда В. М. МОЛОТОВнинг сўзлаган нутқи

Тартибот масалалари муҳокама қилинган чоқда Австралия делегацияси бу масалаларга ғоят қизиқди. Австралия делегацияси конференциянинг тартибот қоидалари берган ҳуқуқдан фойдаланишга қандай интилаётганлиги энди аён бўлиб қолди. Австралия делегацияси репарациялар масаласида алоҳида активлик кўрсатмоқда. Австралия делегацияси бу комиссияда репарациялар тўғрисидаги масала юзасидан ўз таклифларини кўп марта баён қилганлигини кўриб турипмиз. Унинг бу таклифлари репарациялар масаласида қабул қилинган қарорларни рад этади.

I.
АВСТРАЛИЯ ДЕЛЕГАЦИЯСИНИНГ ТУЗАТИШЛАРИ ҒАРАЗ БЛАН КИРИТИЛГАН ТУЗАТИШЛАРДИР

Австралия делегациясининг бу таклифларида нималар кўзга ташланади? Даставвал бу таклифлар айни бир хил шаблон усулда тайёрланган. Биз ҳозир қайси мамлакатлар блан тузиладиган сулҳ шартномаларини муҳокама қилаётган бўлсак, Австралия делегацияси шу мамлакатларнинг ҳаммасига нисбатан айни бирхил таклиф блан майдонга чиқмоқда. Бу таклифларнинг тафсилотларида ба'зи фактлар бўлса ҳам, улар сийқа таклифлардир. Австралия делегацияси Румониядан ҳам, Италиядан ҳам, Венгриядан ҳам, Финляндиядан ҳам, Булғориядан ҳам олинадиган репарациялар миқдорини аниқ кўрсатмасликни таклиф этади. Бу мамлакатлар мутлақо ҳар хил давлат бўлсалар ҳам, Австралия делегацияси репарациялар масаласида бу мамлакатларнинг ҳаммаси учун кўп чайналган айни бир усулни таклиф этади. Иккинчи бир масала. Австралия делегацияси, репарация ҳақларини тўлаши лозим бўлган мамлакатлар репарацияларни натура блан эмас, балки чет эл валютаси блан, доллар ёки фунт стерлинг блан ёҳуд бошқа бирон чет мамлакатнинг валютаси блан тўласинлар, деб таклиф этади. Бу ерда бешта мамлакатнинг ҳаммаси учун бир ўлчов берилади. Сўнгра, Австралия делегацияси, репарациялар масаласи бу конференцияда ҳал этилмасин, балки бу масалани ҳал этиш етти а'зо вакиллардан иборат комиссияга топширилсин, деб таклиф қилади. Австралия делегацияси Германия ва Австрияга тааллуқли бўлган репарация масалаларини ҳам (гарчи бу масалалар конференцияга мутлақо тааллуқли бўлмаса ҳам) мазкур комиссияга ҳавола қилишни таклиф этади. Беш мамлакатга ва ҳатто етти мамлакатга тааллуқли бўлган репарация масаласида сийқа қарорлар қабул қилиш таклиф этилаётганлиги Австралия делегациясининг таклифлари тубдан ўзгариш ясайдиган янги таклифлар эмаслигини кўрсатади. Аммо, бу таклифлар шу ма'нода муайян бир характерга эгадир, улар агрессиядан зарар кўрган давлатларга мақбул эмас, аммо агрессия учун жавобгар бўлган мамлакатларда репарациялар тўлашдан бўйин товлашга ҳаракат қилаётган кишилар бу таклифларни хурсандчилик блан ма'қуллайдилар.

Турли мамлакатларга айни бир хилда юзаки қараш нотўғри эканлиги тамомила аён. Дарҳақиқат бир томондан, Германиядан олинадиган репарациялар масаласида ва иккинчи томондан, масалан, айтайлик, Булғориядан олинадиган репарациялар масаласида бир хил мизон, бир хил усул қўлланиш мумкин деб айтиб бўлмайди. Бундай ҳолларда шаблон йўл тутиш ишга жуда катта зарар етказиши мумкин.

Аммо, гап Австралия делегациясининг, масалан, СССР га муносабати ҳақида борганида бу делегациянинг ана шу ярамас усулида муайян бир майил борлигини пайқаш қийин эмас. Уруш тамом бўлганидан буён атиги бир йил вақт ўтди, эндиликда, умумий душманимизни тормор келтиришда ва иттифоқчиларнинг ғалабасини та'минлашда Совет Иттифоқининг қандай роль ўйнаганлигини унутган ва унутаётган кишилар топилиб қолди, бундай кишилар ҳатто иттифоқчи давлатларда ҳам бор, бундай кишилар Совет Иттифоқининг ўз мамлакатининг озодлиги ва мустақиллиги учун ҳамда иттифоқчиларнинг умумий иши учун берган қурбонларини жуда тез унутиб қўядилар. Кўз ўнгимизда нималар бўлаётганига бир назар солингиз. Совет Иттифоқи бошқа иттифоқчи давлатлар блан бирга Румония, Венгрия ва Финляндиядан олинадиган репарациялар миқдорини белгилаганлиги ма'лум. Бу давлатларнинг репарация ҳақларини тўлаб келаётганига бир йилдан ортиқ вақт бўлди. Шу блан бирга Совет Иттифоқи блан бу давлатлар ўртасида ҳеч қандай англашилмовчиликлар бўлмади. Лекин, шунга қарамай, Австралия делегацияси, Румония, Венгрия ва Финляндиянинг Совет Иттифоқига репарация ҳақларини тўлашлари тўхтатилсин ва репарациялар тўғрисидаги бутун масала биз уйлаб чиқарган комиссияга топширилсин, деб таклиф этади. Австралия делегацияси бу блан амалда бўлган битимларни бекор қилмоқчи бўлади. Ташқи Ишлар Министрлари Кенгаши Совет Иттифоқига бериладиган репарацияларни атиги 100 миллион доллар миқдорида белгилади ва бу суммани етти йил мобайнида тўлашни шарт қилди. Бу масала жуда кўп муҳокама қилинганидан кейин, зўр э'тибор блан қараб чиқилганидан кейин қарор қабул қилинди. Лекин, шунга қарамай, Австралия делегацияси майдонга чиқиб, бу қарорни ҳам бекор қилишни таклиф этади. Бизга хуш муомала блан бундай дейдилар: Биз репарация ҳақларини олишингизга қарши эмасмиз, аммо репарация ҳақларини олишингизга ҳам тарафдор эмасмиз. Совет Иттифоқига нисбатан шундай муносабат учун эҳтимол ташаккур изҳор қилишимиз керак бўлур? Аммо, қандай асосга биноан ташаккур изҳор қилиш керак? деган савол пайдо бўлади. Бунда андаккина бўлса ҳам э'тиборга сазовор бўлган ҳеч қандай асос, ҳеч қандай факт келтирилмайди. Австралия делегацияси Совет Иттифоқига тааллуқли масалаларда зўр ғайрат кўрсатишга қарор берган бўлса керак. Австралия делегацияси сулҳ шартномаларининг ҳамма лойиҳалари юзасидан Совет Иттифоқининг манфаатларига қарши қаратилган сийқа таклифларини майдонга қўя бошлади. Австралия делегацияси бу Конференцияда шу қадар кўп тузатиш ёздики, ба'зи кишилар бундай тузатишлар учун қоғоз етканмикин, деб таажжубланмоқдалар. Бу тузатишларнинг СССРга нисбатан ғараз блан қилинган тузатишлар экани яққол кўриниб турипти.

Совет Иттифоқига келганда, Австралия делегацияси муайян бир йўл тутдики, бу йўл Совет Иттифоқининг манфаатларига хилофдир. Австралия делегациясининг репарация масалалари тўғрисидаги ҳамма таклифлари Совет Иттифоқининг манфаатларига зиддир. Австралия делегацияси бу масала юзасидан чиқарилган ва амалга оширилаётган қарорларнинг бирортасига ҳам қўшилмайди. Аммо, Италия блан тузиладиган сулҳ шартномасининг лойиҳасида репарациялар ҳақидаги 64-нчи моддагина эмас, балки 69-нчи модда ҳам бор. 69-нчи моддада қуйидагилар айтилади:

«Иттифоқчи ва бирлашган давлатларнинг ҳарбири бу шартнома кучга кирган пайтгача ўз территорияси доирасида Италияга ёки итальян гражданларига қарашли бўлган бутун мулк, ҳуқуқ ва манфаатларга нисбатан уларни олиш, ушлаб қолиш, тугатиш ёки ҳарқандай чора кўриш ҳуқуқига эгадир, шунингдек бундай мулк ва ундан олинадиган даромаддан, шу жумладан ушбу шартноманинг бошқа моддалари блан қондирилган да'волардан бошқа қарзлардан мазкур давлатнинг ва бу давлат гражданларининг Италияга ёки Италия гражданларига қўядиган талаблари доирасида амалга ошириш лозим деб ҳисоблаган мақсадлари учун фойдаланиш ҳуқуқига эгадир. Ана шундай да'волар суммасидан ортиқ бўлган итальян мулкларининг ҳаммаси ёки бу мулклардан олинадиган даромад қайтариб берилиши лозим».

Совет ҳукумати бу модда Италия учун оғир деб ҳисоблайди. Аммо, кўп масалаларда биз ҳамкорлик қилаётган Қўшма Штатлар, Англия ва Франциянинг талабига мувофиқ Совет ҳукумати бу моддани ҳам ёқлаб овоз берган эди. Аммо, бу моддани агрессия учун жавобгар бўлган кичик мамлакатларнинг ҳаммасига нисбатан ҳам татбиқ қилишни бизга таклиф этар эканлар, биз бунга йўл қўйиш мумкин эмас деб айтамиз. Масалани шаблон тарзда ҳал этиш ярамайди. Бу масалада катта давлат бўлмиш Италияни кичик давлат блан масалан, Венгрия блан тенглаштириб бўлмайди. Иттифоқчи ва бирлашган давлатлардан ҳарбирининг Венгриянинг чет эллардаги мулк ва маблағларини, ўз территориясида бўлган бутун венгер мулкларини (Венгрия гарчи, мазкур мамлакатта ҳеч қандай зарар еткизмаган бўлса ҳам) тортиб олишига йўл қўйиш ярамайди. Биз бундай чора асло мақбул эмас деб ҳисоблаймиз. Аммо, бу масалада Австралия делегацияси майда миллатларни ҳимоя қилиб чиқмайди, Австралия делегацияси бу масалада э'тироз билдирмайди ва иштаҳаларни ақалли озгина бўлса ҳам камайтириш учун ҳеч қандай тузатиш киритмайди. Австралия делегацияси чет эллардаги мулк ва маблағлар нимадан иборат эканлигини, уларнинг миқдорини ва кимларга қарашли эканлигини билишга ҳам ҳаракат қилмайди—Австралия делегацияси бундай масалаларда ҳеч кимга жабр қилмасликни таклиф этади. Бу делегациянинг бошқа бир ҳатти-ҳаракати шундан иборат. Унинг бу ҳатти—ҳаракати ҳаммага ҳам ёқа бермайди.

Шундай бир манзара ҳосил бўлади. Австралия делегацияси репарациялар масаласида Совет Иттифоқининг манфаатини андаккина бўлса ҳам қаттиқ ҳимоя қиладиган таклифларга қарши чиқади. Аммо, гап бошқа катта мамлакатларнинг манфаатлари тўғрисида борганида, Австралия делегацияси Германиянинг илгариги шерикларидан бўлган кичик давлатларнинг ҳуқуқларини адолатсиз суратда камситадиган катта талаблар ва иштаҳаларни бирор даражада чеклашни ҳам таклиф этмайди. Бу объектив сиёсатми? Бу ғаразли сиёсат эмасми? Австралия делегациясининг ҳар хил ўлчови бор: у Совет Иттифоқига нисбатан бир хил ўлчовни ва ўзига кўпроқ ёққан давлатларга нисбатан бошқа хилдаги ўлчовни қўлланади. Шу гаплардан кейин масала тамомила равшан деб ўйлайман. «Ойни этак блан ёпиб бўлмас» деган мақол бор. Бу мақолга қўшилмай бўлмайди.

II.
РЕПАРАЦИЯЛАР МИҚДОРИ

Айрим масалаларга тўхталиб ўтаман. Совет делегацияси ўтган йилнинг сентябрь ойида Ташқи Ишлар Министрлари Кенгашининг Лондонда бўлган сессиясида Италиядан олинадиган репарацияларнинг умумий миқдорини 300 миллион доллар белгилашни таклиф этган эди. Шу блан бирга, Совет Иттифоқига тўланадиган репарациялар 100 миллион доллар миқдорида кўрсатилган эди. Бундан ташқари, Югославия, Греция ва Албанияга тўланадиган репарациялар 200 миллион доллар миқдорида кўрсатилган эди. Эндиликда Францияга ҳам репарация ҳақларини тўлаш масаласи олдимизга қўйилмоқда, ниҳоят Ҳабашистонга ҳам репарация ҳақларини тўлаш масаласи қўйилмоқда. Биз бу масалани ҳам муҳокама қилиш керак деб ҳисоблаймиз. Аммо, қуйидаги фактга э'тибор қилмай бўлмайди: Италиядан олинадиган репарациялар тўғрисида мен айтиб ўтган совет таклифи э'лон қилинган ва ҳечқачон ўзгартирилмаган бўлса ҳам, ёлғон хабар тарқатишга моҳир бўлган ба'зи газеталар гўё СССР Италиядан 750 миллион фунт стерлинг, я'ни 3 миллиард доллар миқдорида репарация талаб қилмоқда деган хабарларни босиб чиқардилар. Матбуотда СССР тўғрисида босилган ана шундай ёлғонларга махсус суратда раддия беришга тўғри келди. Ма'лумки, ҳарқандай тескаричилар Совет давлатига зарар етказиш мақсадида Совет Иттифоқига нисбатан ҳарқандай қабиҳ ишларни қилишдан ва ҳарқандай ёлғон хабарларни тўқишдан қайтмайдилар. Аммо, ҳақиқат доим тантана қилади. Италиядан олинадиган репарациялар тўғрисидаги совет таклифи ҳозир ҳаммага ма'лум ва бу таклифни ҳеч ким бузиб кўрсата олмайди.

Бу таклиф нимани кўрсатади? Биз Италиянинг Совет Иттифоқига атиги 100 миллион доллар миқдорида репарация тўлашга мажбур эканлиги ҳақида гапирган чоғимизда, Италия фашист қўшинларининг Совет Иттифоқига бевосита етказган зарарларининг кўп деганда йигирмадан бир қисмини ёки йигирма бешдан бир қисмини талаб қилаётганимиз равшан эмасми? Масалан, асосий жавобгар бўлган Германияга нисбатан шундай оз миқдордаги репарация ҳақини ундириб олиш блан чекланишимиз мумкин эмас эканлиги равшан эмасми? Аммо, бизга ма'лумки, Италия урушнинг кейинги йилларида иттифоқчилар томонида туриб ҳаракат қилди ва Германия устидан ғалаба қозонишимизда бизга ёрдам берди. Шу сабабдан, Италияга ҳиммат қилиш ва энг оз миқдордаги репарациялар блан чекланиш керак деб ҳисоблаймиз. Аммо, Австралия делегацияси шунга ҳам рози эмас. Биз Греция, Албания ва Югославияга 200 миллион доллар миқдорида бериладиган репарация ҳам мутлақо етарли эмас деб ўйлаймиз. Бу миқдор Югославияни ҳам, Албанияни ҳам мутлақо қондирмайди, Греция вакили бошқа комиссияда Германиянинг илгариги шерикларидан кўп репарация олмаслик керак деб зўр бериб шунга да'ват қилган бўлса ҳам, бу миқдор Грецияни ҳам қондирмаса керак. Ҳар ҳолда, Совет Иттифоқининг Италияга нисбатан ғоят олижаноблик қилишни таклиф этаётганлигини ҳеч ким инкор қилолмайди. Лекин, шунга қарамай, Австралия делегацияси бу таклифлар Конференцияда қабул қилиниши у ёқда турсин, балки Конференцияда Италиядан олинадиган репарациялар тўғрисида умуман ҳечқанди қарор қабул қилинмасин, деб талаб қилмоқда ва бу масалани ҳал этмай қолдиришни ва ҳечкимга кераги бўлмаган қандайдир бир комиссияда олти ой муҳокама қилишни талаб этмоқда. Бу таклиф амалда репарацияларни йўқ қилишни ва агрессорлар томонидан ба'зи иттифоқчи мамлакатларга етказилган ғоят кўп зарарни ундириб олмаслик кераклигини кўрсатади. Бу таклифнинг иш манфаатлари нуқтаий назаридан муносиб бўлмаган бир таклиф эканлиги равшан.

III.
РЕПАРАЦИЯЛАРНИ УНДИРИШ

Австралия делегацияси барча мамлакатлар репарация ҳақларини натура блан эмас, мазкур давлатнинг моллари блан эмас, балки доллар ёки фунт стерлинг блан тўлансин, деб яна талаб қилмоқда. Австралия вакили бугун марҳамат қилиб айтдики, репарация ҳақларини фунт стерлинг блангина эмас, бошқа валюталар блан ҳам тўлаш мумкин. Аммо, у бошқа чет эл валютасини айтмади. Унинг фақат доллар блан фунт стерлингнигина қадрлаганлиги кўриниб турипти. Бу албатта унинг ҳуқуқи ва ўз иши.

Аммо, Австралия вакили Италияни ҳам, Румонияни ҳам, Булғорияни ҳам, Венгрияни ҳам, Финляндияни ҳам репарация ҳақларини мазкур мамлакатнинг ўз валютаси блан ишлаб чиқариладиган моллар блан эмас, балки доллар ва фунт стерлинг блан тўлашга мажбур қилмоқчи бўлганида, бу мамлакатларга яхшилик қилмайди. Масала шундан иборат: репарация ҳақларини мазкур давлатлар ихтиёрида жуда оз бўлган чет эл валютаси блан тўлашга мажбур этиш керакми, ёки репарация ҳақларини мамлакатнинг ўзида маҳаллий валюта блан ишлаб чиқариладиган моллар блан тўлаш учун уларга рухсат бериш керакми. Репарация ҳақларини чет эл валютаси блан тўламоқ учун молларни чет эл бозорларида сотиш керак.

Жанубий Африка делегацияси «адолатли баҳолар» тўғрисидаги бема'ни тузатиши блан австралияликларга ёрдамга келди. Агар бу тузатиш қабул қилинадиган бўлса, енгилган давлат ўз молларини бошқа ҳамма давлатлар қилгани каби чет элларда эркин сотиш ҳуқуқига эга бўлмайди, балки бу молларни сотиб олучи ажнабий, савдогарларга мақбул баҳоларда сотиши керак бўлади, шу блан бирга бу савдогарларга махсус арбитраж тартибида ўзларига мақбул бўлган нархларни белгилашни талаб қилиш имконияти берилади.

Шундай қилиб, Италияни ва бошқа енгилган давлатларни шундай аҳволда қолдирмоқчи бўладиларки, улар репарация ҳақларини тўлаганда ҳам, албатта ажнабий валюта блан тўлашлари керак бўлади, улар бунинг учун ўз молларини истар-истамас чет эл бозорида сотишлари шарт бўлганлиги сабабли, бу молларнинг нархларини белгилаш масаласида тамомила эрксиз бўлиб қоладилар. Нархларни мажбуран қабул қилдиришни «адолатли» бир усул деб атайдилар. Башарти, бу нарса адолат деб айтиладиган бўлса, у ҳолда Совет делегацияси адолат деган гапни тамомила бошқача тушунганлигини айтиши лозим. Австралия делегацияси репарация ҳақларини доллар ёки фунт стерлинг блан тўлаш ҳақида таклиф киргизган вақтида Италия, Румония, Финляндия, Булғория ёки Венгрия вакилларидан: сизлар бунга рози бўласизми ё йўқ, деб сўраб, уларнинг фикрини билишга ҳаракат қилмади. Австралия делегацияси ҳеч кимнинг фикрини сўрамай, ҳаммани доллар ва фунт стерлинг блан тўлашга мажбур этмоқчи бўлади, бошқа сўз блан айтганда, бу мамлакатларни ўз молларини чет элларда — Америка Қўшма Штатларида, Буюк Британияда, доминионларда ва уларга қарам бўлган мамлакатларда арзон сотиб, доллар ва фунт стерлинг олишга мажбур қилмоқчи бўлади. Бу усул репарациялар тўғрисидаги масалани ҳал этишда адолатли бир усул деб кўрсатилади!

Бу усул амалда шундан иборат бўладики, Италия, Румония, Булғория, Венгрия ва Финляндия молларини сотиб олиш масаласида сулҳ шартномаларида ўзларига мақбул шартлар қўйилишини истаган савдогарлар бу молларни арзон сотиб олиш имконига эга бўладилар ва шу усул блан мазкур операцияларда жуда кўп фойда оладилар. Репарацияларни тўлашда шундай тартиб жорий қилинса, савдогарлар репарациялар ҳақини олучи асосий куч бўлиб қоладилар. Австралия делегациясининг таклифи ана шунга олиб боради. Бу усулни репарациялар тўғрисидаги масалани адолатли суратда ҳал этиш усули деб бизга тақдим қилмоқчи бўладиларми? Бунда агрессиядан зарар кўрган давлатларга нисбатан ҳам, агрессия учун жавобгар қилиниши лозим бўлган давлатларга нисбатан ҳам адолат йўқ. Масалани шу тарзда ҳал этиш усули амалда савдогарларга фойдали бўлади ва доллари ёки фунт стерлинглари кўп бўлган ҳамда Австралия таклифлари қабул қилинган тақдирда, жуда кўп фойда оладиган ва репарациялар ҳисобидан ўз капиталларини кўпайтирадиган савдогарларгагина фойдали бўлади. Биз масалани шу тарзда ҳал этиш усулига албатта қаршимиз.

Ниҳоят, яна бир масала тўғрисида гапираман.

Бизга доимий комиссия тузишни таклиф қиладилар. Бу комиссия Конференция тамом бўлганидан кейин, ҳарбир мамлакат учун белгиланадиган репарацияларни текшириб туриши керак эмиш. Бундай комиссиянинг кимга кераги бор? Масалан, Совет Иттифоқи репарация ҳақларини олишдан ғоят манфаатдордир. Аммо, Совет Иттифоқи бундай комиссия тузилишига қарши э'тироз билдиради, чунки бундай комиссия мазкур мамлакатларнинг ички ишларига аралашади ва бу блан мазкур давлатларнинг миллий иззат-ҳурматини ва суверенитетини таҳқир этади.

Совет Иттифоқи бу давлатларнинг ҳаммаси блан дўстона муносабат ўрнатди ва бу муносабатнинг бундан буён ҳам ижобий тарзда юксалишига ишонади. Совет Иттифоқи биз блан дўст бўлинг деб ҳеч кимдан талаб қилмайди. Аммо, у Совет Иттифоқи блан дўстона муносабат ўрнатишга чинакам интиладиган давлатлар блан астойдил яхши муносабат ўрнатади.

Шу хилдаги комиссияни тузиш — Италиянинг ички ишларига доим аралашиш демакдир. Румониянинг ва бошқа давлатларнинг ишларига доим аралашиш демакдир. Совет Иттифоқи бунга қарши кескин э'тироз билдиради. Совет Иттифоқи бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашишни истамайди ва бирор кишининг бошқа давлатнинг ички ишларига аралашувига имкон беришни истамайди. Совет Иттифоқи бундай комиссияларда қатнашишга унамайди. Бундай комиссиялар тузиш тўғрисида қарор қабул қилинадиган бўлса, бу ҳол Конференциянинг обрўсини туширади, халос.

Биз шу гапларга биноан, Австралия делегациясининг таклифлари Сулҳ Конференцияси учун мақбул эмас, деб айтамиз. Конференцияни ҳурмат қилганлигимиз учун, Конференция ана шу нотўғри ва адолатсиз таклифларни рад этади, деб ишонч билдирамиз.

Янги ўқув йили бошланди

1 сентябрь — Совет мактабининг байрами. 1946-47 ўқув йилининг биринчи куни, миллион-миллион болалар, ёзги дам олишдан кейин, яна ўқишга — илм-фан асосларини эгаллашга киришадилар.

Партия, совет ташкилотлари, комсомол ва маориф органларининг энг муҳим вазифаси — ўқишнинг биринчи кунидан бошлаб барча болаларни мактабга тўла жалб қилиш, ўқишнинг мунтазам ва самарали давом этишини та'минлашдир.

Совет интеллигенциясининг илғор вакиллари бўлмиш ўқитувчиларга ўз шарафли ишларида — бахтиёр болаларни коммунистик руҳда тарбиялаш, уларни Ватанга ва улуғ Сталинга садоқатли ва муҳаббатли кадрлар этиб етиштиришда зўр муваффақиятлар тилаймиз.

Мактабнинг гавҳар хазинаси

Ватанимиз учучиларни ҳам, жангчиларни ҳам, стахановчиларни ҳам, ўқитувчиларни ҳам қадрлайди. Бизда Авиация куни, Ҳарбий-денгиз флоти куни, Темирйўлчилар, Артиллерия ва Танкчилар куни байрам қилинади. Шу блан бирга, киши руҳининг инженерлари — совет ўқитувчилари куни ҳам байрам қилинади. Совет мактабининг байрами кунида кекса ўқитувчиларимизга яна бир карра ташаккур билдирмоқчимиз.

Қизил Армия сафида гвардиячилар баҳодирлик кўрсатдилар, халқ хўжалигида стахановчилар рекорд қўймоқдалар. Сан'атда — халқ артистлари бор. Совет мактабининг илғорлари, жон-дили блан маориф ишига берилган кишилар — кекса ва тажрибакор педагогларимиздир.

Мамлакатимизда совет ҳокимияти ўрнатилгандан бери, ўзини мактаб ишига, янги замоннинг ёш авлодини коммунистик руҳда тарбиялашга бағишлаган, очиқ чеҳрали, камтар, кекса педагогларнинг қадр-қиммати катта. Ахир, умрни фақат бир мақсадга қаратиш, эртаю-кеч гўдаклар орасида ўтказиш оғир, аммо фахрий бурч.

Мактабда гўдакка ота бўлиш, синфда ўқучига она бўлиш, йиғлаганда кўз ёшини артиш, шодиёна кулганда—шерик бўлиш, қийналганда кўмак бериш, руҳини кўтариш, ташаббусга далда бериш — бу севимли педагогларга хос хусусиятдир. Уйда бетоб бўлиб ётганда — докторни бошлаб кирган, тўйимизда хизмат қилган, адасиз қолганда — етимни ўкситмаган ҳам шу ғамхўр ўқитувчидир. Бу қария педагоглар бир эмас, юз эмас, минглаб ёшларни вояга етказган кишилар, китоб ва маданият, шараф ва интизом нималигини биринчи марта тушунтириб берган, ҳаёт йўлини кўрсаттан, хурофотнинг зарарини исбот этган, Ватан нима ва унинг душманлари кимлигини қулоққа қуйган кишилардир.

Республикада хизмат кўрсатган ўқитувчи Усмон ака Каримов (Тошкент Фрунзе районидаги 73-нчи мактаб) 28 йилдан бери нуқул биринчи синфларда ўқитиб келади. Мактабда, маҳалла ва кўча-кўйда катта-кичик уни ҳурмат қилади. Ундан та'лим олган болалар ҳозир доцент ва ассистент бўлиб етишдилар. Бу ёш олимларнинг диссертацияларида ҳам Усмон аканинг ҳиссаси бор, албатта! Айни замонда Усмон ака ўз шогирдлари блан фахрланишга ҳақли. Усмон ака Каримов мактабнинг энг ҳурматли, маслаҳатгўй педагогларидан бири.

Самарқандли Н. Ғиёсов, шофрикондан Ф. Саидов, Ғаллаорол ўқитучиси Ленин орденли Элмуродов, Тошкент қишлоқ районидан Л. Рафиқов кабилар, шунингдек 1-нчи синф ўқитувчиларининг оқсоқоли Оқилхон Шарафиддинов, бошланғич мактаб география ўқитучиси Р. Раҳимов (Тошкент Октябрь райони), рус тили ўқитучиси В. Захарова, методист Л. Пудовкин, математик Ж. Ғозиев ва бошқалар шундай ҳурматли кишилардир.

Республикада хизмат кўрсатган ўқитувчиларимиз жуда кўп. Уларнинг маориф соҳасидаги хизматлари ҳам кўп. Аммо маориф органлари шу чоққача муҳим бир тадбирга илтифотсиз қараб келмоқдалар. Педагогика кенгашларида кексаларнинг докладларини тинглаш яхши йўлга қўйилмаган.

Маориф министрлиги ва Ўзбекистон давлат нашриёти ўқитучилик маҳоратини кўрсатиб берадиган бирон китоб нашр этмадилар. Ҳолбуки минглаб ёш ўқитучиларимиз методик ёрдамга муҳтож. Хизмат кўрсатган, кекса ва моҳир ўқитучиларнинг иш тажрибаларини, педагогик фаолиятларини оммалаштириш зарур. Совет кишиларининг ажойиб ан'анасини — коллектив бўлиб ишлаш, яхши тажрибани ўртоқлашиш ан'анасини бу соҳада ҳам кенг ёйиш керак. Токи, бўлғуси педагоглар ўз умрини ўқитучиликка бағишлаган фидокор қарияларнинг камолга етган кўп йиллик сан'атидан баҳра олсинлар.

Бир мактабда жуда яхши иш қилганлар: хизмат кўрсатган ўқитучиларнинг портретларини идорада катта қилиб осиб қўйилган, мажлис ва педагогика советида улар ҳамиша тўрга таклиф қилинади.

Совет мактабининг гавҳар хазинаси — кекса педагогларни ҳурмат қилайлик, уларга бақадриҳол кўмак берайлик. Айни замонда уларнинг қимматли маслаҳатларини, консультацияларини олиб турайлик.

Бугун — ҳурматли педагогларимиз яна улуғ ва шарафли ишларига киришдилар. Шу кун, кекса педагогларнинг умри узоқ бўлсин деб, жажжигина гўдакларни вояга етказсинлар деб қадаҳ кўтарса арзийди.

Х. ҲАСАНОВ.

Муқаддас бурчимиз

Менинг олти қизим бор. Катта қизим Насиба стенография курсида ўқимоқда. Ундан кичиги Назира қизлар педагогика билим юртининг иккинчи курсига ўтди. Назима — 76-нчи мактабнинг учинчи синфини а'ло тамомлагани учун, «Артек» пионерлар лагерига бориб, бир ярим ой яхшилаб дам олиб келди. Назима учинчи синфга ўтди. Ундан ҳам кичиги Надима бу йил биринчи синфга қабул қилинди. Намуна бўлса ҳали гўдак.

Ўтган йиллари мен фронтда эканлигимда, уйимда икки хона бор эди. Бир хонада онаси турди, иккинчи хонани қизларим учун дарсхона қилиб бердик. Алоҳида стол, стуллар, ўқув қуроллари блан та'минладик. Совуқлар тушиши блан, жой танқислигига қарамай, катта уйнинг бир бурчагини фақат дарс тайёрлаш учун ажратиб берамиз. Оиламизда болаларни ҳамиша тоза тутиш, уст-боши йиртиқ бўлмаслигини текшириб туриш одатимиз.

Яна шуни ҳам айтайки, болаларимнинг ўқиши учун барча зарур шароитни яратиб бериш блан бирга, уларнинг эркахон бўлиб юришларига сра йўл қўймаймиз. Қизларни меҳнатга — уй иши ва деҳқончиликка ҳам ўргатдик. Улар кир ювишда, уй супиришда, ўрин-тўшакка ва боғимиздаги полиз ишларига кўмаклашиб турадилар. Бундан ташқари, катта қизларим тўппи тикишни, жияк тўқишни ҳам ўрганиб олганлар. Онаси уларни бола боқишга ҳам, эски-тускиларга қараб туришга ҳам ўргатган.

Қизларим тез-тез, синфдошлари блан ёки ўзим блан бирга, кино-театрларга бориб турищади. Китоб магазинида болалар учун чиқарилган китобларни кўришим блан, дарров уларга келтириб бераман.

Мен Ватан уруши фронтларида 4 йил жанг қилдим. Румония, Югославия ва Венгрияда бўлдим. Саводли бўлиш, тилларни билиш, илмни эгаллаш ниҳоят зарурлигига, шу блан бирга, совет мактабининг фазилатлари, чет эл мактабларига қараганда жуда ҳам устун туришига яна бир карра ишондим. Фарзандларимни — Сталин замонасининг бахтиёр қизларини —маданиятли қилиб тарбиялаш, мактаб-маориф ишига бор кучимиз ва имкониятларимиз блан ёрдам бериш — бундан кейин ҳам бизнинг муқаддас бурчимиз бўлиб қолади.

Ҳасанжон ҲАЙДАРОВ.

Ўзбекистон Аптека бошқармасининг ходими.

Мактаб иши бутун жамоатчиликнинг иши

Наманган область, Уйчи районида мактабларни янги ўқув йилига тайёрлаш ишлари бу йил анча барвақт — июнь ойидаёқ бошлаб юборилди. Ремонт қилиниши зарур бўлган мактабларни район техниги ўртоқ Рибальский аниқлаб чиқди, район халқ маориф бўлим мудирининг ма'лумотларини олиб, 22 июньда район партия комитетининг бюроси бу масалани муҳокама қилди. Район жамоатчилигини жалб этиш орқасида катта муваффақиятларга эришиш мумкин бўлди ва районимиз областьда биринчи бўлиб ремонт ишларини тугатди.

Имтиҳон ва синовлар давом этаётган вақтда ҳам, бўш хоналарни ремонт қилишга киришдик. Июль охирида мактаблар ремонти батамом битказилди. Биз ҳалитдан 685 кубометр ўтин, 17 тонна тошкўмир тайёрлаб қўйдик. 87 ўқитучининг турар-жойлари ремонт қилиб берилди.

Район ижроия комитетининг XIII сессиясида ҳам мактаб масаласи кўрилди. Жамоатчиликнинг кучи блан мактаблар учун 860 парта, 251 доска, 181 стол, 176 стул тузатиб, бўяб қўйилди. Янгидан 1.373 парта ва стол ясалди. 14 минг сўмга янги дарслик ва ўқув қуроллари сотиб олинди.

Мўминов номидаги мактабнинг ремонти учун, Эркатой қишлоқ советидаги Калинин номли ва «Қизил меҳнат», «Маданий штаб» колхозлари 265 та хари ва хода, 1.500 бог қамич, 1.500 дона ғишт, 11 арава сомон ва бошқа нарсалар бердилар. 225 колхозчи ремонтга ёрдамлашди. Ворошилов номли колхоз 3-нчи мактаб ремонти учун 40 та хода, 20 арава сомон, мих, чий, қамич ажратди. Районимизда мактаб ишига астойдил ёрдам берган бундай қишлоқ советлари ва колхозлар кўп.

Район партия ва совет ташкилотлари, бутун жамоатчилик бундан буён мактаб ишига янада зўр аҳамият беражак. Район ташкилотларининг раҳбарлари мактаб масалалари блан яқиндан қизиқиб, маориф ходимларининг кенгашларида қатнашмоқдалар.

Бу ўқув йилида бор кучимизни та'лим-тарбия сифатини яхшилашга қаратамиз. Халқ маориф ходимларининг республика кенгашида олган мажбуриятларни ... бажариш учун курашамиз.

А. МАҚСУДОВ

Наманган область Уйчи район маориф бўлимининг мудири.

Репарациялар ва Совет Иттифоқи

Румония, Булғория, Венгрия ва Финляндияга доир иқтисодий масалаларни кўручи комиссия мажлисида, 28 августда В. М. МОЛОТОВнинг сўзлаган нутқи

Раис жаноблари, Совет делегацияси Югославия делегацияси ва бошқа ба'зи делегациялар каби Ташқи ишлар министрлари кенгашининг репарациялар масаласи ҳақидаги таклифини тамомила қувватлаган делегацияларга ташаккур изҳор қилади. Биз бугун, бўлиб ўтган муҳокаманинг якунларини тўплаймиз.

I.

Масаланинг аҳамияти

Совет делегацияси репарациялар масаласига катта аҳамият беради. Германияга ва унинг шерикларига қарашли фашист армияларнинг бирнеча миллион аскари мамлакатимизга бостириб кирган эди. Босқинчиларнинг бостириб кириши натижасида мамлакатимиз ғоят кўп зарар кўрди. Улар вайрон қилган жойларни СССРнинг ғарби ва жанубидаги ҳамма областьларда ҳозир ҳам ҳар қадамда кўрасиз. Бутун совет халқи ҳозирги вақтда, душман истилосининг оқибатларини тугатиш учун зўр ғайрат блан ишламоқда. СССР халқлари Ватан уруши йилларида улуғ Сталин теварагига жиплашдилар ва юртимизга бостириб кирган босқинчиларга қарши ғолибона кураш олиб бордилар. Совет халқи эндиликда ўз улуғ доҳийсининг раҳбарлиги остида, мамлакатни тиклаш планини фидокорона амалга оширабошлаганига бир йилдан ортиқ вақт бўлди. Бизнинг олдимизда саноат, қишлоқ хўжалиги ва транспортни тиклаш соҳасида ғоят катта вазифалар турипти. Ҳозирги вақтда барча совет кишилари шу тиклаш ишлари блан банд бўлиб, ўз фабрика ва заводларини, вайрон қилинган электростанциялар ва темир йўлларни, миллионларча оила турган ва вайрон этилиб йўқ қилинган биноларни тиклаш соҳасида зўр ғайрат ва қаҳрамонлик блан ишламоқдалар. Шу блан бирга ўн миллионларча кишилар ўз ватанини иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш ва юксалтиришдан иборат Сталинча янги планни онгли суратда амалга оширмоқдалар.

Бундай шароитда репарациялар иқтисодий жиҳатдан ҳам, сиёсий жиҳатдан ҳам ғоят катта аҳамиятга эгадир, репарациялар халқимизга ма'лум даражада ма'навий тасалли беради. Халқимиз, қўшиларни бирқанча ой мобайнида СССР территориясида ўзбошимчалик блан ҳамма ёқни вайрон этган мамлакатларнинг жазосиз қолдирилишига ва Совет Иттифоқига етказилган зарарлар учун моддий жавобгарликнинг ақалли бир қисмини ўз зиммаларига олмасликларига рози бўлаолмайди.

Совет Иттифоқининг халқлари мамлакатнинг хўжалигини тиклаш ва техникасини юксалтириш соҳасида ўз олдиларида турган янги буюк вазифаларнинг амалга оширилишига қат'ий ишонадилар.

Биз, совет кишилари мамлакатимизни тиклаш иши мустаҳкам қўлларда тўғри йўлдан бораётганлигига ишонамиз, чунки Сталин каби улуғ доҳий раҳбарлигидаги совет давлатининг ўзи бунга катта имкон беради, меҳнаткашлар бу давлатни ғоят қўллаб-қувватламоқдалар. Биз бешйиллик планни мўлжаллангандан қисқароқ вақт ичида бажаришга ҳаракат қиламиз. Мамлакатимиз тез орада урушдан аввалдагига қараганда ҳам каттароқ янги хўжалик вазифаларини бажаришга кириша олади. Биз бунга ишонамиз.

Биз, бу йўлдаги қийинчилик ва тўсқинликларнинг ҳаммасини бартараф қилишга интиламиз, албатта. Сулҳ Конференциясида репарациялар тўғрисидаги масала бошқа тарзда ҳал этилиб, совет ҳукуматининг сулҳ шартномалари лойиҳаларида кўрсатилган репарациялар ҳақидаги оз талабларини ҳам қондиришга халақит бериладиган бўлса, бу ҳол совет халқи учун катта зарар етказган бўлур эди. Совет делегацияси ўз мамлакатининг ана шу қонуний ва ҳаққоний манфаатларини ҳимоя қилишга тиришмайди деб ўйлаш тентаклик бўлур эди. Бу чора ба'зан айрим кишиларга ёқмаса ҳам, бошқа халқларнинг манфаатлари тўғрисида гап борган чоқда, айрим кишилар энг оддий нарсаларни тушинаолмаса ҳам, биз шу йўлимиздан қайтмаймиз.

II.

Австралия делегациясини ҳимоя қилувчиларга жавоб

Комиссияда Греция делегациясининг вакили Австралия делегациясининг тузатишлари тўғрисида икки марта гапириб ўз мулоҳазаларини айтди ва ўз нуқтаи назарини тушинтиришга уриниб кўрди. Греция вакили агрессия учун жавобгар бўлган давлатлардан кўп репарация талаб қилиш керак эмас деб зўр бериб та'кидлади. Аммо, шу Греция вакилининг кичкина Булғориядан бир миллиард доллар, ёки аниқ қилиб айтганда, 985 миллион доллар миқдорида репарация талаб қилаётганлиги ма'лум. Бу рақам ҳечқандай далил блан асосланмаганлиги яққол кўриниб турипти. Бу рақам бошқа мамлакатнинг ноз-не'матига ўз иштаҳасини карнай қилишдан бошқа бир нарса эмас. Бу ҳол Греция делегациясининг бир-бирига ғоят зид фикрлар баён қилганлигини ҳам кўрсатади. Греция делегацияси бир томондан, репарациялар масаласида эҳтиёт бўлиш керак, деди, иккинчи томондан, ўз қўшниларига нисбатан енгилтаклик блан катта талаблар қўяди. Яна шуни айтиш керакки, Греция делегацияси Австралия делегациясининг таклифларига э'тироз билдирмади. Бу ҳол Греция делегациясининг тутган йўли учун жуда характерлидир.

Канада делегацияси Конференциядан аввал Ташқи ишлар министрлари кенгашининг чиқарган қарорларини тўғри деб ҳисоблаганини айтди. Бу ерда эса, Польша делегациясининг кичик бир мулоҳазаси борлигини билиб, репарациялар юзасидан комиссия тузиш тўғрисида Австралия делегациясининг тузатишини қувватлаш зарур деган хулосага келди. Канада делегацияси Польша делегациясининг таклифини дарҳол қувватлаши бланоқ Польша делегацияси ўз таклифини қайтиб олганлигини ҳам биласиз. Эндиликда Канада делегациясининг қандай йўл тутиши ма'лум эмас. Аммо, Канада делегациясининг тутган йўлига ба'зи жиҳатдан хос бўлган нарса шуки, бу йўл пуч ва тутуриқсиз бир йўлдир, чекиниш ва бир томондан-иккинчи томонга кўчиб юриш йўлидир. Бундан икки йил муқаддам, я'ни яраш шартлари имзоланган чоқда ва ҳали кечагина, жанжалли масала юзасидан Польша делегациясининг киргизган кичкина бир тузатишига қадар, Канада Румония учун белгиланган репарациялар миқдорини ва бу репарацияларни ундириб олиш тартибини тўғри деб ҳисоблаган эди. Аммо, Канаданинг сўзига ишониш мумкин эмас экан. Канада делегациясининг репарациялар масаласида тутган йўли пуч бир йўл эканлигини ҳаммамиз кўрдик. Эндиликда Канада делегацияси дучор бўлган бу ноқулай аҳволдан ўзи қутилиши керак.

Бу ерда менинг биринчи баёнотим тўғрисида ба'зи мулоҳазалар бўлди. Мен шу мулоҳазалар устида тўхталиб ўтишим керак.

Америка Қўшма Штатларининг вакили Австралия делегациясини ҳимоя қилиб ва айниқса унинг тузатишлар киритишга ҳақи бор деб ёқлади. Америка вакили совет делегацияси гўё тузатишлар киритиш ҳуқуқи берилишига қарши деган таассуротни қолдирмоқчи бўлди. Ҳолбуки, Совет делегацияси Австралия делегациясига ва бошқа ҳарқандай делегацияга ўз таклифлари ва тузатишларини тақдим этиш ҳуқуқи берилмасин деган гапни ҳаёлига ҳам келтирган эмас. Ҳарбир делегация тўғри таклифларнигина эмас, балки нотўғри таклифларни ҳам киргизиши мумкин. У бундай таклифлар киритишга тамомила ҳақлидир. Аммо, иккинчи томондан, бундай таклифларни танқид қилишга ҳақли эканлигимизни ким инкор эта олади? Агар бирор таклиф киргизилса, бу таклиф эркин суратда муҳокама қилиш ва шу тўғрида айтиладиган мулоҳазаларни эшитиш учун ўртага қўйилса керак. Бундай мулоҳазалар ба'зи кишиларга ма'қул бўлиши, ба'зи кишиларга ма'қул бўлмаслиги мумкин. Лекин, ҳар ҳолда, танқид қилиш ҳуқуқи—Конференция вакилларининг ҳам қонуний ҳуқуқидир.

Делегациямизнинг Австралия таклифлари ҳақидаги мулоҳазалари, шунингдек бу таклифнинг мазмуни совет матбуотида э'лон қилинди. Австралия делегацияси ҳам ўз таклифларини ҳимоя қилиб айтган мулоҳазаларини ва Совет делегацияси берган жавобнинг мазмунини нега босиб чиқармайди. Одамлар Австралия ва Совет делегацияларининг таклифларида қайси масалалар тўғри қўйилганлиги ва қайси масалалар нотўғри қўйилганлиги ҳақида фикр юргузсинлар. Конференция бошланиши олдидан чет эллардаги ба'зи газеталарда совет делегацияси гўё Конференция мажлисларида, комиссияларнинг мажлисларида матбуот вакилларининг ҳозир бўлишига қарши деган овозлар тарқатилганлиги сизга ма'лум. Конференцияда бу масала биринчи марта қўйилган чоқдаёқ Совет делегацияси бундай овозаларнинг ёлғон эканлигини ва бу овозалар ҳақиқатга асло тўғри келмаганлигига қарамай, бирор киши томонидан тарқатилганлигини тушинтириб берди. Комиссияларимизда матбуот вакилларининг ҳозир бўлишидан хурсандмиз. Австралия делегациясининг фикри ва Совет делегациясининг бу масала тўғрисидаги фикри матбуотда батафсил баён қилинса, хурсанд бўлур эдик. Матбуот вакиллари делегацияларнинг тутган йўлини демократик афкор оммага объектив суратда баён қилиш учун ёрдам берсалар, бу жуда фойдали иш бўлур эди. Матбуотдан қўрқмаслик керак, Конференцияда қараб чиқилаётган муҳим масалалар матбуотда муҳокама қилинади ва ҳарбир муҳим масала юзасидан қандай таклифлар борлиги ва бу таклифларга қарши қандай э'тирозлар борлиги тўғри баён қилинади деб қўрқмаслик керак. Бу, масалаларни аниқ тушинтириш учун ва кишиларнинг ҳақиқий аҳволни билишларига халақит берадиган ҳарқандай уйдирма ва ёлғон овозаларни йўқотиш учун фойдали, халос.

Бу ерда ба'зи кишилар, ҳарбир таклифнинг қандай сабаблар блан қўйилганлиги тўғрисида гапириш керак эмас, дедилар. Ҳарбир делегациянинг ўз таклифларини киргизганида қандай сабабларга асосланганлиги блан ишимиз йўқ, деган гапга қўшилиш мумкин. Аммо, иккинчи томондан, бу таклифларнинг шакли эмас, балки чин моҳияти бизни қизиқтиради, албатта.

Австралия делегацияси репарацияларга асосан тарафдор эканлигини айтади. Аммо, бу делегация ўртага қўйган таклифларнинг моҳияти нимадан иборат эканини эсга олсангиз, бу таклифларнинг амалда репарацияларни йўқ қилучи таклифлар эканлиги аён бўлиб қолади. Бирор киши дўстлик қилиб, қўшнисига стул тақдим этса, ҳалиги қўшни шу стулга ўлтирмоқчи бўлганида дўсти ҳазиллашиб шу стулни четга суриб қўйганда қандай ҳол юз берса, бу таклифлар ҳам шунга ўхшайди. Бундай ҳолларда сўзга ишониш хавфлидир. Қалтис ҳазилнинг, ҳатто дўст киши томонидан қилинган қалтис ҳазилнинг ҳам қурбони бўлмаслик учун орқага қараб қўйиш яхшироқдир. Шу сабабдан биз, ҳарбир таклифнинг моҳияти тўғрисида унинг шаклига қараб баҳо бериш ярамайди, балки бу таклифнинг чин мазмунини билиш ва бундан тегишли хулосалар чиқариш (гарчи бу хулосалар ба'зи кишиларга ёқмаса ҳам) керак деб ўйлаймиз. Бу ерда ҳарбир делегациянинг ўз халқининг фикрини ифода қилиши тўғрисида гўё шубҳаланиш ярамайди, дедилар. Аммо, вакилларнинг сўзларини шу тарзда чеклаб қўйишга рози бўлиш мумкин эмас. Демократик мамлакатларда ҳарбир намояндании халқнинг чин хоҳишини ифода қилишини текшириш усуллари бор. Башарти жиддий асослар бўлар экан, нима учун шундай масалани қўйиш мумкин эмас? Демократик мамлакатларда мазкур намоянда халқ оммасининг фикрини эмас, бирор гуруҳнинггина фикрини ифода қилган тақдирда бундай нуқсонни тузатиш учун тажрибада синалган мукаммал методлар ҳам бор. Сизга ма'лумки, ўтган йили атиги икки ҳафта давом этган Берлин (Потсдам) Конференцияси вақтида Конференциянинг бошида Буюк Британиядан бир хил вакиллар қатнашган бўлса, Конференциянинг охирида бошқа вакиллар қатнашганлигини кўрдик, чунки халқ парламент составига ҳам, ҳукумат составига ҳам, сўнгра делегация составига ҳам ғоят жиддий тузатиш киргизди. Шуни айтиш керакки, бу ҳол Берлин Конференциясининг иш натижаларига ҳам ижобий та'сир кўрсатди. Демократик мамлакатларда ба'зан халқнинг чин фикрини билиш қийин эмас, шу сабабдан, йўл қўйилган хато ва янглишларни тузатиш учун муносиб йўлларни ҳам топиш мумкин. Демократик мамлакатларнинг вакиллари бунга қарши э'тироз билдирмайдилар. Аммо, мазкур вакилларнинг ўз халқининг чин ҳоҳишини ифода қилиши масаласида ба'зан шубҳа билдириш ҳуқуқини ҳам инкор қилиш ярамайди.

III.

Репарациялар ва халқ хўжалигини тиклаш

Репарациялар тўғрисидаги масала блан ҳаддан ташқари кўп шуғулланмоқдамиз деган мулоҳазалар ҳам бўлди. Совет делегацияси бу фикрга қўшилолмайди.

Буюк Британия ва Америка Қўшма Штатлари вакиллари Румония блан тузиладиган сулҳ шартномаси лойиҳасининг, масалан, 22-нчи моддаси (репарациялар тўғрисидаги модда) блан эмас, балки 26-нчи моддаси блан кўпроқ қизиқоладилар. 26-нчи моддада иттифоқчи ва бирлашган давлатларнинг мазкур давлатлар территориясида Румонияга ва румин гражданларига қарашли бўлган «барча мулкларни, ҳуқуқ ва манфаатларини ўз қўлига олиш, тугатиш ёки уларга нисбатан бошқа бирон чора кўриш» ҳуқуқи ҳақида гапирилади. Бу, улар учун муҳимроқ масала бўлиши мумкин. Модомики, шундай экан, давлатимиз ва халқимизнинг қонуний ва адолатли ҳуқуқларига тааллуқли бўлган нарсаларни ҳимоя қилишимизга кимлар халақит бера олади?

Фактларга мурожаат қилайлик.

Мен кўрсатган ҳужжатлардан сизларга ма'лумки, ажнабий босқинчилар уруш даврида Совет Иттифоқида 31.850 саноат корхонасини вайрон қилдилар, бу корхоналар орасида йирик завод ва фабрикалар ҳам кўп эди. Урушдан илгари бу корхоналарда 4 миллионга яқин ишчи ишлар эди. Бу вайронлик саноатимизга жуда катта зарар етказди. Ҳайриятки, Қўшма Штатлар тупроғига душман бостириб кирмади. Қўшма Штатларда шу йиллар ичида кўпгина янги корхоналар қурилди. Бу йиллар ичида Америка Қўшма Штатлари саноати анча ривожланди, Америка ҳечқачон кўрилмаган даражада катта кучга эга бўлди. Америка Қўшма Штатларида тинч давр учун керакли маҳсулот ишлаб чиқарадиган янги заводларгина эмас, балки ҳарбий саноатнинг янги катта заводлари ҳам қурилди. Бу заводлар келгусида ҳарқандай эҳтимолга қарши қурилган бўлса керак. Бу, ҳаммага ма'лум.

Уруш орқасида вайрон бўлган жойларни тез тиклашга интилмоқдамиз. Биз бунинг учун ҳамма мавжуд имкониятлардан, шу жумладан яраш шартларида кўрсатилган оз миқдордаги репарация тўловларидан ҳам фойдаланишни истаймиз. Совет делегацияси шу тилак ва истагимизни тўғри тушинирлар деб ишонади. Совет Иттифоқининг хўжалигини тиклашга халақит берадиган ва СССРнинг илгари босиб олинган районларидаги хўжалик ҳаётини тиклашга тўсқинлик қиладиган таклифларга албатта қушилолмаймиз. Америка Қўшма Штатлари ҳам, Буюк Британия ҳам барча яраш шартларида репарациялар олишга ҳақли эканлигимизни э'тироф қилган эдилар. Биз бундан мамнунмиз. Биз бирбирларимизнинг фикримизни тушиниб, умумий бир йўл топдик.

Аммо, Австралия делегацияси бошқача гапирди. Австралия делегацияси бу ерда ана шу битимларни бекор қилишни назарда тутган таклифларни илгари сурди. Австралия делегациясининг таклифлари Совет Иттифоқининг фикрига қарама-қарши бўлиш блангина қолмай, балки Америка Қўшма Штатлари ва Буюк Британиянинг бу масалалардаги фикрига ҳам хилофдир ва яраш шартларига ҳамда сулҳ шартномаларининг лойиҳаларига ҳам хилофдир. Биз бу масалада ва бошқа кўп масалаларда Америка Қўшма Штатлари ва Буюк Британия блан бир қарорга келган эдик. Австралия делегациясининг айтган гаплари эса тамомила бошқа фикрни баён қилади.

Уруш қандай борганлигини ва иттифоқчиларнинг умумий ғалабасини та'минлашда ҳарбир мамлакатнинг қандай роль ўйнаганлигини унута бошлаган кишиларгина, фашизмга қарши олиб борилган урушда берилган қурбонларимизни ҳам унута бошлаган кишиларгина СССРга ма'қул бўлмаган ана шундай тарзда гапиришлари мумкин. Аммо, бундай ҳолларда биз ўз фикримизни айтамиз ва бундай таклифларга ўз баҳомизни берамиз. Австралия делегацияси шундай бир тил блан тузатиш киргиздики, биз уруш вақтида иттифоқчилар сифатида шу тилда гаплашмаган эдик. Бу тил иттифоқчиларни бирлаштиролмайди, балки бир-биридан ажратиб юборади. Бирлашган миллатларни бир-бирларидан ажратиб юборади, халос.

Уруш оқибатларини тугатиш масаласига келганда шуни айтишим керакки, биз ҳарқандай шароитда репарацияларга эмас, балки даставвал ўз кучларимизга ишонамиз. Мамлакатни тиклашда репарациялар ҳам ма'лум даражада ёрдам беради, албатта. Аммо, биз ишонадиган асосий куч совет халқимиз, сталинча бешйилликларимиздир. Биз ишонаётган асосий куч шундан иборатки, уруш даврида бўлгани каби урушдан кейинги даврда халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантириш соҳасидаги ҳамма ишларга улуғ доҳиймиз, Сталинимиз раҳбарлик қилмоқда. Сталин аввалдаги каби ҳозир ҳам меҳнат соҳасида, урушдан кейин халқ хўжалигини тиклашда ва давлатимизни хўжалик, маданий ва сиёсий жиҳатдан юксалтиришда халқимизни маҳкам жипластирмоқда. Бу, тинчлик ва хавфсизлик манфаатларини ҳимоя қилишда ва халқлар ўртасида барча сулҳпарвар халқларнинг энг яхши ниятларига муносиб бўлган муносабатларни ўрнатишда биргаликда боришга тайёр турган бошқа ҳамма халқларнинг манфаатларига ҳам мувофиқдир. Биз бунга ишонамиз.

Ташқи Ишлар Министрлари Кенгашининг мажлиси

ПАРИЖ, 29 август (**ТАСС махсус мухбиридан**). Бугун тушдан кейин СССР, Бюук Британия, Америка Қўшма Штатлари ва Франция Ташқи Ишлар Министрлари Кенгашининг мажлиси бўлди.

Кенгаш мажлисида қуйидаги қарор қабул қилинди:

«1. Ташқи Ишлар Министрлари Кенгаши Конференция а'золари томонидан, шунингдек иттифоқчи давлатлар ва илгариги душман давлатлар томонидан тақдим этилган ҳар хил тузатиш ва янги таклифларни қараб чиқишни ўринбосарларга топшириши лозим, ўринбосарлар бу тузатиш ва таклифлардан қайси бирлари Кенгашнинг ҳамма а'золари томонидан қувватланиши мумкинлигини аниқлаб чиқишлари керак. Ташқи Ишлар Министрлари Кенгаши юқорида айтилган тузатишлар ва янги таклифлар юзасидан фикрларда бўлган ихтилофларни йўқотиш ва ўринбосарларнинг тавсияномаларини ма'қуллаш учун ғайри расмий мажлис ўтказиб туриши керак.

2. Министрлар Кенгаши а'золари ўртасида тузатишлар юзасидан ихтилофлар давом этаберган тақдирда, Кенгаш а'золари сулҳ шартномалари лойиҳаларининг ўзаро келишилган моддаларини қувватлашлари керак, аммо шу блан бирга, ўзаро келишилган моддаларда кўрсатилмаган масалалар юзасидан ўз истакларига мувофиқ овоз бериш ҳуқуқини сақлаб қолишлари керак».

Париж Сулҳ Конференциясида

РУМОНИЯ, БУЛГОРИЯ, ВЕНГРИЯ ВА ФИНЛЯНДИЯГА ДОИР ИҚТИСОДИЙ МАСАЛАЛАРНИ КЎРУЧИ КОМИССИЯДА

ПАРИЖ, 27 август. (**ТАСС махсус мухбиридан**). Румония, Булғория, Венгрия ва Финляндияга доир иқтисодий масалаларни кўручи комиссиянинг бугунги мажлисида Румония блан тузиладиган сулҳ шартномаси лойиҳасидаги репарация шартлари юзасидан Австралия делегациясининг тузатишларини муҳокама қилиш давом этди.

Чехословакия вакили айтдики, Чехословакия Шарқи-Жанубий Европадаги иқтисодий аҳволнинг яхши бўлишидан Австралияга қараганда кўпроқ манфаатдордир. Австралия делегациясининг таклифлари хавфли вазият вужудга келтириши мумкин. Илгариги душман мамлакатларнинг экономикасини мақбул асосларда ривожлантириш учун репарация тўловларининг аниқ миқдорини белгилаш зарур. Австралия делегацияси репарация комиссияси тузишни таклиф этади. Аммо репарация миқдорини белгилашни ана шундай махсус органларга ишониб топшириш ярамайди. Бундай органни тузишга ҳечқандай эҳтиёж йўқ.

Чехословакия делегациясининг фикрича, репарация комиссияси Румониянинг экономикасига доим ёмон та'сир қилган бўлур ва унинг мустақиллигига зарар етказган бўлур эди. Австралия делегациясининг тузатиши репарация ҳақларини доллар ва фунт стерлинг блан тўлаш принципини назарда тутади. Бу принцип Қрим ва Берлин конференцияларининг репарация ҳақларини натура блан тўлаш тўғрисидаги қарорларига хилофдир. Бу принцип Румония зиммасига ўринсиз янги мажбуриятларни юклаган бўлур ва Румонияни ташвишга солган бўлур эди. Чет элларда бозор топиш қийин бўлганлиги сабабли Румония валюта олиш учун ўз молларини жуда арзон сотишга мажбур бўлар эди. Чехословакия вакили бундай дейди: «Биз сулҳ шартларининг жуда оғир бўлишини ҳам, жуда енгил бўлишини ҳам истамаймиз. Биз адолатли сулҳни истаймиз». Адолат ва ҳаққониятнинг энг бошланғич асослари агрессорнинг жафо чеккан мамлакатларга етказган зарарларини тўлашини талаб этади.

Шу сабабларга кўра, Чехословакия делегацияси Австралия делегациясининг тузатишларига қарши чиқади.

Украина вакили Тарасенко фашист агрессияси Украина хўжалигига ғоят катта зарар етказганлигини та'кидлади. Шу сабабдан, Украина репарация масаласида Австралиядан кўра беҳиҳоя кўпроқ манфаатдордир. Тарасенко бундай деди: «Австралия делегациясининг таклифлари енгилтаклик, бепарволик блан бошқалар ҳисобига саҳий бўлишни кўзлаб қилинган таклифлардир. Бу таклифлар кишини ажаблантирмай қололмайди». Австралия делегацияси репарацияларга «асосан» қарши эмас, чунки Австралиянинг ўзи провардида Германия ва Японидан репарация олишни кўзда тутаётган бўлса керак. Румониядан репарациялар олиш масаласида бошқалардан кўра жуда оз манфаатдор бўлган Австралия делегацияси бу масалада ҳаддан ташқари ҳаракат қилмаса керак деб ўйлаш мумкин эди. Аммо амалда бунинг акси бўлди.

Тарасенко айтдики, Австралия делегацияси Румониядан олинадиган ва Министрлар кенгаши лойиҳасида кўрсатилган репарацияларнинг умумий миқдорига қарши э'тироз билдириб репарациялар миқдорини камайтиришни истайди. Тарасенко: «Австралия делегацияси нима учун илгариги агрессорни жафо чеккан мамлакатларга нисбатан имтиёзли аҳволга қўяди?» деб сўрайди. Австралия делегацияси таклифларининг ма'носи репарацияларни тўлатдирмаслик ёки Румонияга тазйиқ қилиш учун улардан фойдаланишдан иборат. Бу таклифлар Румониянинг иқтисодий мустақиллиги ва суверенитетига қасд қилишдан бошқа нарса эмас.

Канада вакили комиссиядаги умумий фикрни назарда тутиб, Австралия делегациясининг тузатишларини қувватлай олмайман ва бу тузатишларга қарши овоз бераман, деди. Шу блан бирга у катта ҳуқуқларга эга бўлмаган репарация комиссияси тузишга тарафдор эканлигини айтди.

Белоруссия вакили Повицкий репарация масаласи белорус халқи учун энг муҳим масалалардан бири эканлигини та'кидлади. Белоруссиядаги вайронгарчиликлар учун Румония ҳам жавобгардир. Австралия делегациясининг таклифлари репарация масаласини очиқ қолдиради, бу масалани ҳал этиш муддатларини узайтиради ва чўзиб юборади. Ҳолбуки Сулҳ Конференциясининг вазифаси мустаҳкам тинчлик ўрнатишга боғлиқ бўлган энг муҳим масалаларнинг ҳаммасини ҳал этишдан иборат. Бинобарин, Австралия делегациясининг тузатиши конференция олдида турган вазифаларга муносиб эмас.

Кеча Австралия делегациясининг тузатишини қувватлаган Греция ҳукуматининг вакили бугун ўз сўзидан қайтди. У чалкаш ва пала-партиш сўзида, кеча менинг гапларим нотўғри тушинилган эди, деб да'во қилди ва Греция делегацияси Австралиянинг таклифларини қувватламайди, деди.

Югославия вакили айтдики, Румониядан олинадиган репарациялар масаласида менинг мамлакатим бевосита манфаатдор бўлмаса ҳам, умуман бу масала Югославия учун катта аҳамиятга эгадир. Етказилган зарарларни тўла ундириб олиш жуда адолатли бир иш бўлур эди; аммо масала бу тарзда қўйилмаётир. Совет Иттифоқининг ҳали яқиндагина душман бўлган мамлакатларга раҳм-шафқат қилганлиги тўғрисида гапириш мумкин.

Югославия делегациясининг фикрича, Австралия вакиллари илгари агрессор бўлган мамлакатлар тўғрисида беҳиҳоя кўп ғамхўрлик қилмоқдалар ва агрессия қурбонларининг ўзларига нисбатан адолатли муносабатни талаб этишга ҳақли эканликларини унутмоқдалар.

Сўзга чиққан нотиқларнинг бирортаси Австралия делегациясининг тузатишини ма'қулламади. Муҳокаманинг давоми эртаги кунга қолдирилди.

АВСТРАЛИЯ ДЕЛЕГАЦИЯСИ ИТАЛИЯ ЧЕГАРАЛАРИ МАСАЛАСИНИ ЧАЛКАШЛАШТИРМОҚДА

Италияга доир сиёсий масалалар ва территория масалаларини кўручи комиссия бугун эрта блан сулҳ шартномаси лойиҳасининг биринчи бобини, я'ни Италия чегаралари тўғрисидаги масалаларни муҳокама қилишга киришди.

Австралия делегацияси сулҳ шартномаси лойиҳасининг Италия чегараларига доир моддалари комиссияда муҳокама қилина бошлашини кутмасданоқ бу моддаларнинг муҳокамасини кечиктиришни ва дарҳол «текшириш комиссияси» тузишни талаб қилди. Бу комиссия жанжалли чегара масалаларининг ҳаммасини «текшириб чиқиши» ва Министрлар кенгаши томонидан тақдим этилган материалларнинг ҳаммасини қараб чиқиши керак эмиш ва Министрлар кенгашининг таклифлари блан ва чегара масалаларини ҳал этиш юзасидан бу кенгашнинг қилган ишлари блан ҳисоблашмай ўз тавсияномаларини конференцияга топшириши керак эмиш.

Австралия делегациясининг вакили ўз делегациясининг таклифини қувватлаб, беҳаёлик блан сўзлаган нутқида Министрлар кенгаши томонидан бажарилган ишларнинг бурдини кетказишга уриниб кўрди ва бу ишларнинг натижаларини шубҳа остига олди. «Бу қарорлар, — деди у, — масалани жиддий ўрганиш натижасида чиқарилганми ёки осмондан олинганми, бу нарса бизга ма'лум эмас». Австралия вакили, комиссия а'золари сулҳ шартномаси лойиҳасида қўйилган территория масалаларининг моҳиятини тушиниш учун етарли кучга эга эмас, деб да'во қилди. У, сулҳ шартномаси лойиҳасида айтилган Франция-Италия чегарасидаги районларнинг бири ҳақида гапириб: «Жаноблар, Мон-Табор қаерда эканлигини қайси биримиз биламиз?» деб сўради.

Шундан кейин совет делегациясининг вакили Вишинский сўзлади.

А. ВИШИНСКИЙ СЎЗИ

Австралия делегацияси, — деди Вишинский, — дарҳол «текшириш комиссияси» тузишни таклиф қилади. Совет делегацияси бу таклифни нотўғри ва номақбул деб ҳисоблайди. Совет делегацияси Ташқи ишлар министрлари кенгаши тузган етти комитет сулҳ шартномаси лойиҳасининг иккинчи ва учинчи моддаларида акс эттирилган масалаларни жуда пухта ўрганиб чиққанлигини эсга олиб ўтиш зарур деб ҳисоблайди. Бу комитетлар бирнеча ой ишладилар ва 6 доклад топширдилар. Бу докладларнинг ба'зилари 200 бетдан иборат бўлиб, уларга илова қилинган қўшимчалар, турли ма'лумотлар, ҳарбир жойнинг ўзида аҳолининг айтган сўзлари ёзилган протоколлар ва шу сингари ҳужжатлар бор. Мен бу рақамларга э'тибор қилишингизни сўрайман. Бу рақамлар менинг сўзларимни тасдиқлайди. Италия-Югославия чегарасини аниқлашга тааллуқли бўлган масалалар юзасидангина уч комитет тузилди. Италия-Франция чегарасини белгилашга доир масалалар блан ҳам уч комитет шуғулландилар. Бу комитетлар ҳам батафсил материал топширдилар. Аммо, уларнинг ҳаммаси Австралия вакили Ходсонга кифоя эмас экан. Ходсон узоқ қишлоқдан биринчи марта шаҳарга келиб, ҳамма нарсани пайпаслаб кўрмоқчи бўлган қишлоқи болага ўхшайди. Аммо шу вақтгача қилинган ишларни э'тиборга олмай, ҳамма ишни янгидан бошлаш ярамайди, масалага ҳамма гап бизда, ҳамма қал'аларнинг калити бизнинг қўлимизда деб ўйловчи анойи қишлоқининг кўзи блан қараш ярамайди!

Австралия делегацияси чегара масалалари блан шуғулланадиган доимий комитет тузишни, тузганда ҳам дарҳол тузишни таклиф этади. Комитет ҳам тузайлик, бу комитет ҳамма ишни қайтадан бошласин, еттита комиссия пухталик блан бажарган ишга киришсин. Бунинг учун қанча вақт керак бўлади? Конференциянинг ишини ҳар на қилиб бўлса ҳам тезлатиш зарур деб бақираётган кишилар буни айниқса назарда тутишлари керак. Шуни айтайликки, бу, «вампука» комедиясига жуда ўхшаб кетади, бунда ҳамма «шошайлик, шошайлик», «олға, олға» деб бақиради, аммо уларнинг ўзлари бир қадам ҳам силжимайдилар...

(ДАВОМИ ТЎРТИНЧИ БЕТДА).

Париж Сулҳ Конференциясида

(БОШИ УЧИНЧИ БЕТДА)

Кимнингдир бирор нарсани билмаганлиги учун бизга ишни янгидан бошлашни таклиф қиладилар. Аммо, билмаслик, нодонлик далил бўлолмайди, деб эслатиб ўтишга руҳсат этасиз.

Вишинский Ташқи ишлар министрлари кенгаши ўз таклифларини пухта тайёрлаганлигини та'кидлаб, бу таклифларни асосли равишда қараб чиқишга киришишни таклиф қилди. Гап, бутун ишни қайтадан бошлаш тўғрисида эмас, балки илгари силжиш тўғрисида бориши керак.

Вишинский сўзини давом этдириб қуйидагиларни айтди: Австралия делегацияси «жанжалли масалалар»ни ўрганиш учун комитет тузишни таклиф этади. Аммо бу делегация қандай масалаларни жанжалли масалалар деб ҳисоблайди? Уларни бизга айтиб берсинлар, биз уларни қараб чиқамиз ва ҳақиқатан ҳам жанжалли масалаларми ё йўқ, шуни аниқлаймиз. Эҳтимол сизлар Франция-Италия чегараси тўғрисидаги лойиҳага қўшилмассиз? Эҳтимол сизлар Кичик Сан-Бернар, Плато Мон-Сени, Мон-Табор-Шабертон довонлари ва шу сингарилар тўғрисидаги масала ҳақидаги қарорга қўшилмассиз. У ҳолда ўз таклифларингизни айтингиз! Аммо сизлар таклифларингизни айтмаётирсиз, болаларча ўйин қилмоқдасиз ва айни замонда жанжалли масалаларни «умуман» қараб чиқадиган қандайдир «доимий комитет» тузишни таклиф қилмоқдасиз. Бундай таклифдан мақсад битта бўлиши мумкин, у ҳам бўлса ишни тезлатиш эмас, балки ишга халақит беришдир.

Бу комитет ўз тавсияномаларини топшириши керак, деб айтадилар. Аммо Ташқи ишлар министрлари кенгашининг таклифлари бор экан нима учун яна тавсияномалар керак? Министрлар кенгашининг таклифларига битта ҳам тузатиш киргизилган эмаску. Агар министрлар кенгашининг таклифлари қониқарли бўлмай, янги таклифлар тайёрлаш талаб қилинса, комитет тузишни таклиф қилиш мумкин бўлур эди. Аммо ҳозир бундай гап йўқ. Министрлар кенгашининг таклифлари барқарор бўлиб турипти, бу таклифлар ўзгарган эмас, бизга эса янги таклифлар тайёрлаш учун комитет тузишни таклиф қилмоқдалар. Бу чора конференциянинг ишини тезлатишга ёрдам берадиган бир восита деб айтадилар. Дарҳақиқат Конференциянинг ба'зи а'золари «тезлатиш» ва «секинлатиш», «олға бориш» ва «орқага қайтиш» нимадан иборат эканлиги тўғрисида, қандай ишларнинг «фойдали» ва қандай ишларнинг «зарарли» эканлиги тўғрисида ғалати фикр юргизадилар.

Вишинский совет делегацияси номидан, Австралия делегациясининг таклифи рад этилсин, ҳечқандай комитет ёки комиссия тузилмасин, балки сафсатабозлик ва сўзбозликка хотима бериб, амалий ишга киришилсин ва қуруқ гапларни йиғиштириб қўйиб, сулҳ шартномаси лойиҳасининг моддалари бирин-кетин амалий суратда муҳокама қилина бошласин, деб таклиф қилди.

Буюк Британия вакили Макнейл Вишинскийдан кейин сўз олиб, Австралия делегациясига хайрихоҳлигини билдирди, аммо Вишинскийнинг далиллари тўғри эканлигини э'тироф қилди. У, «текшириш комиссияси» тузишга ҳечқандай зарурат йўқ, деди. Франция ва Югославия вакиллари ҳам Австралия делегациясининг таклифларига қарши чиқдилар. Аммо Австралия вакиллари қайсарликларини қўймадилар. Улар дарҳол янги таклиф киргиздилар. Бу таклиф аслда аввалги таклифдан сра фарқ қилмайди.

АВСТРАЛИЯ ДЕЛЕГАЦИЯСИ НИМАГА ЭРИШМОҚЧИ?

Иккинчи марта сўз олган Вишинский бу эпақасиз найрангни фош қилди. Вишинский бундай деди:

— Австралия делегациясининг таклифидаги ўзгаришлар аслда ҳеч нарсани ўзгартмайди. Илгари комитетни «дарҳол» тузишни таклиф қилган бўлсалар, энди уни «шу бугун» тузишни таклиф қилмоқдалар. Илгари комитет «тавсияномалар» топшириши керак бўлса, энди «докладлар» топшириши керак деб таклиф қилмоқдалар. Биринчи таклиф каби иккинчи таклиф ҳам сра мақбул эмас.

Вишинский Австралия делегацияси бу ерда репарация масаласини муҳокама қилишга киришишдан аввал репарациялар юзасидан доимий комитет тузишни таклиф қилгани каби Италияга доир иқтисодий масалалар блан шуғулланучи комиссияда ҳам шундай таклифни қувватлаганлигига э'тиборни жалб этди. Австралия делегациясининг репарациялар тўғрисидаги планлари умуман жуда кенг экан. Бу планлар репарацияларнинг ҳаммасини бекор қилишни назарда тутади. Репарацияларни бекор қилиш учун шундай комитет дарҳақиқат жуда иш берур эди. Эндиликда территория масалаларини кўручи комиссияда ҳам шу ҳол такрорланмоқда.

Вишинский, план битта, ижрочилари кўп, раҳбарлик қилучилар ҳам кўп, деб та'кидлайди.

Вишинский айтдики, Италияга доир иқтисодий масалаларни кўручи комиссия репарациялар юзасидан кичик комитет тузиш ҳақидаги таклифни рад этди ва сулҳ шартномасини модда-модда муҳокама қила бошлашга қарор берди. Сўнгра Вишинский, бу комиссияда ҳам Австралия делегациясининг таклифи ма'қулланмайди деди. Лекин, шундай бўлса ҳам, комиссия Австралия таклифини муҳокама этиш учун бирнеча соат вақт сарф қилишга мажбур бўлди.

Вишинский қуйидагиларни айтди: кичик комиссиялар тузиш тартиби тартибот қоидаларида очиқ кўрсатилган. Модомики шундай экан, нима учун бу масала тўғрисида шунча кўп баҳслашиб ўтирипмиз, деган савол пайдо бўлади. Австралия делегацияси нима учун бошқа делегацияларнинг фикрлари блан қизиқмайди, нима учун у ҳадеб тузатиш киргизаберади? Турли делегациялар томонидан комиссияга тақдим этилган тузатишларнинг 35 проценти Австралия делегацияс иники. Европадан жуда узоқда бўлган Австралия делегацияси нима учун кўпроқ тузатиш киргизиш ва кўпроқ қийинчилик туғдиришга интилмоқда? Мен бу ерда очиқ айтаманки, бундай йўл ишга халақит бериш, Ташқи ишлар министрлари кенгашининг таклифларини қабул қилдирмасликка уринишдан бошқа бир нарса эмас деб айтиш мумкин.

Вишинский, Австралия делегациясининг таклифлари рад этилсин ва тартибот қоидаларига мувофиқ иш кўрилсин, деб яна таклиф қилди.

Австралия делегациясининг таклифлари ўтмай қолди. Австралия делегацияси ўз таклифларини яна қувватласа, бундан ҳечқандай натижа чиқмаслиги аён эди. Энди чекиниш керак эди. Австралия делегациясининг раҳбари ана шу чекинишни ниқоблаш учун найранг ишлатишга қарор берди. У узундан-узоқ нутқ сўзлаб, советларга қарши кўп гап айтди ва совет делегациясининг раҳбарлари шаънига тухмат қилди. Аммо Австралия вакилининг тухматдан иборат гаплари Австралия планининг барбод бўлганлигини яшира олмас эди.

Вакил оғзини кўпиртириб тухмат гапларни айтган пайтда комиссия раиси Игелянд (Жанубий Африка Иттифоқи) муҳокама қилинаётган масаладан жуда узоқлашган нотиқни тўхтатишга ҳаракат қилди. Аммо совет делегациясининг вакили Вишинский ўз ўрнидан шундай деб хитоб қилди: «Нотиқнинг вақтини чекламаслигингизни сўрайман, у қанча хоҳласа ва нима хоҳласа гапира берсин». Шармандаси чиққан австралияли нотиқ кўп вакилларнинг кулгисини қистатиб, дарҳол ўз сўзини тамомлади.

Шундан кейин Австралия делегацияси ўз таклифини қайтиб олганлигини билдирди. Комиссия француз делегациясининг таклифини қабул қилди. Бу таклифда, тартибот қоидаси комиссияларга улар зарур топган вақтда махсус масалаларни ўрганиш учун кичик комитетлар тузиш ҳуқуқини беради, дейилган эди. Шу сабабдан, Австралия делегациясининг таклифини қабул қилиш учун ҳечқандай зарурат йўқ эди.

Шундай қилиб, Италия чегаралари тўғрисидаги масалани чалкаштириш йўлидаги уриниш барбод бўлди. Аммо, шундай бўлса ҳам, комиссия Италия чегаралари тўғрисидаги масалани муҳокама қилишга киришмай яна бир кунни бекор ўтказди. Австралия делегациясининг репарация масаласидаги таклифлари Болқон мамлакатлари ва Финляндияга доир иқтисодий комиссияда рад этилганига қарамай, Австралия делегацияси Италияга доир иқтисодий масалалар блан шуғулланучи комиссияда бу таклифларни яна такрорлади. Италия блан тузиладиган сулҳ шартномаси лойиҳасидаги репарация шартлари юзасидан Австралия делегациясининг киргизган тузатиши мазкур делегациянинг Румония блан тузиладиган сулҳ шартномаси лойиҳаси юзасидан таклиф этган тузатиши блан бир хилдир.

Австралия вакили Уокер тузатишни ҳимоя қилиб сўзлаган узундан-узоқ нутқида Болқон мамлакатлари ва Финляндияга доир иқтисодий масалаларни кўручи комиссияда бир кун аввал айтган гапларини такрорлади. Австралия вакили ўз таклифларини «мукаммал ўзгариш ясовчи» таклифлар деб атади, ҳақиқатда эса бу таклифлар ҳечқандай ўзгариш ясамайди.

Югославия вакили Австралия делегациясининг тузатишига қарши гапирди.

Шундан кейин В. М. Молотов сўзга чиқди. Молотов Австралия делегациясининг тинчликка зарар етказадиган нотўғри таклифларини жуда қаттиқ танқид қилди. Залдаги кишилар совет делегацияси бошлиғининг нутқини зўр э'тибор блан тингладилар. Бу нутқ катта та'сир қолдирди.

Румонияга доир сиёсий масалалар ва территория масалаларини кўручи комиссия бугун сулҳ шартномасининг кириш қисмини муҳокама қилиб бўлди. Австралия делегациясининг ўтган мажлисда сулҳ шартномасининг кириш қисми юзасидан киргизган тузатиши кўп вақтни олди. Бу тузатиш бошқа ба'зи комиссияларда муҳокама қилинган тузатишларга ўхшар эди. Бошқа комиссияларда бўлгани каби бу комиссияда ҳам бир мунча таҳририй ўзгаришлар бўлди. Комиссия Румония делегациясининг баёнотини ҳам қараб чиқди, сўнгра шартноманинг биринчи бобини, я'ни Румониянинг чегаралари тўғрисидаги масалани муҳокама қилишга киришди. Бугун сулҳ шартномаларидаги ҳарбий моддаларни қараб чиқучи комиссиянинг ҳам мажлиси бўлди.

Советларга қарши оқгвардиячи ташкилотларнинг раҳбарлари, япон разведкасининг агентлари атаман Семёнов, Родзаевский ва бошқаларнинг иши юзасидан суд

27 августда, ССР Иттифоқи Олий Суди Ҳарбий Коллегиясининг эрталабки мажлисида айбдор Семёновдан сўроқ қилиш давом этди.

Айбдор япон ҳарбий министри Араки блан бўлган учрашувлари ҳақида гапиради.

— Мен 1918 йилдан бошлаб Араки блан кўп марта учрашдим. Ўша вақтда Араки Харбинда ҳарбий миссиянинг бошлиғи эди. Сўнгра мен Араки блан 1932, 1936 ва ниҳоят 1937 йилда учрашдим. Бу вақтда Араки олий ҳарбий кенгашнинг раиси эди. Биз СССР га қарши мўлжалланган ҳарбий ҳужум планларини муҳокама қилдик.

Айбдор Харбиндаги япон марказий ҳарбий миссиясининг Дайренга келган бошлиғи генерал Андо блан бўлган учрашувлари ва суҳбатлари ҳақида гапиради. Бу учрашувлар Хасан кўлидаги воқиалардан сал илгари бўлган.

— Менга генерал Андо, — деди Семёнов, — Приморье областида яқинда қуролли қўпорувчилик бўлажагини, бу ҳужум япон агрессиясининг Совет Приморьесини босиб олишига айланиб кетиши эҳтимол эканлигини айтди. Андо шу муносабат блан оқгвардиячиларни урушга тайёрлаш зарурлиги тўғрисида маслаҳат берди.

Прокурор: Бунда оқгвардиячилар қандай роль ўйнашлари керак эди?

Айбдор: Оқгвардиячилар япон армиясининг орқа томонини мустаҳкамлашдек муҳим вазифани бажаришлари: полиция хизматини ўташлари, тартиб сақлашлари, шу блан бирга, Совет Узоқ Шарқининг босиб олинадиган ерларида ишлаш учун Маньчжурияда тегишли кадрлар тайёрлашлари керак эди.

Айбдор Семёновнинг айтишича, Қизил Армия қисмлари Ҳасан кўли ёнида японларни тор-мор келтирганидан кейин япон ҳарбийлари Халхин-Гол дарёсида янги иғво тайёрлаганлар ва буни амалга оширганлар. Япон ҳарбийлари бу иғво йўли блан Ташқи Мўғулистон орқали Забайкалье областига бостириб киришни асосий мақсад қилиб қўйганлар. Японлар Байкални «рус Узоқ Шарқини та'минлаб турадиган дарвоза» деб атар ва унга ғоят катта аҳамият берар эдилар.

Семёновнинг айтишича, у япон армиясининг генерали Укайнинг таклифига биноан, мўғул қисмлари иштироки блан ўтказиладиган ҳарбий операциялар планини тузган.

— Шундай қилиб сиз мўғул қисмларига қўмондонлик қилишни ўз зиммангизга олдингиз?! — деб сўрайди прокурор.

Айбдор Семёнов: Йўқ, мен мўғул қисмларига қўмондонлик қилишни ўз зиммамга олиб улгуролмадим, чунки Қизил Армиянинг зарбалари японларнинг ҳамма ниятларини чиппакка чиқарди.

Сўнгра Семёнов «Россия муҳожирларининг ишларини кўручи бюро» («БРЭМ»)-нинг жосуслик ва қўпоручилик ишларини та'рифлаб беради. Бу «Бюро» Совет Иттифоқи территориясига жосуслар, қўпорувчилар ва зараркунандачилар юбориб турган. Ёлғиз агентларгина эмас, балки катта-катта гуруҳлар ҳам юбориб турилган.

Прокурор: Жосуслар ва қўпорувчилар тайёрлаш учун «БРЭМ» ҳузурида очилган курслар тўғрисида нималарни биласиз?

Айбдор: Родзаевскийнинг бевосита раҳбарлиги остида ишлаган бу курсларда террорчилик қилиш учун тайёргарлик олиб борилар эди.

Прокурор: Шахсан сиз қачондан бери япон агентисиз?

Айбдор: 1931 йилдан буён, японлар Маньчжурияни босиб олгандан кейин, мен Япония манфаати учун разведка ишларида актив қатнаша бошладим.

Семёновнинг айтишича, у СССР тўғрисида Маньчжуриядаги ва унинг ташқарисидаги агентлар ёрдами блан жосуслик ма'лумотлари тўплаб, бу ма'лумотларни Дайрендаги япон ҳарбий миссияси орқали Квантун армияси штабига топширган. Семёнов Квантун армияси штабининг ходимларидан ташқари яна Дайрендаги япон ҳарбий миссиясининг бошлиғи генерал Укай, полковник Ясуе ва капитан Такэока блан ҳам бевосита алоқа қилиб турган.

Семёновнинг айтишича, у япон разведкасига турли жосуслик ма'лумотлари, жумладан, Узоқ Шарқдаги совет сувости флоти, Совет Приморьесидаги темир йўллар қурилиши тўғрисида ма'лумотлар топшириб турган. Гитлерчилар Германияси СССРга ҳужум қилгач, Узоқ Шарқдаги совет қуролли кучларининг аҳволи ва уларнинг қаерда жойлашганлиги тўғрисидаги ма'лумотлар японларни айниқса кўпроқ қизиқтира бошлаган. Семёнов японларга бу тўғридаги ма'лумотларни ҳам топширган.

— Сиз жосуслик қилганингиз учун японлардан пул олармидингиз? — деб сўрайди прокурор.

Семёнов бу саволга очиқ жавоб бермайди, фақат ўз агентларимга тўлаш учун японлардан пул олар эдим, дейди. Гўё унинг бошқа даромад манбаи бўлган эмиш. Прокурор айбдорнинг бу беҳуда гапларини фош қилиб, 1945 йил 20 май ва 20 июньда «атаман Семёнов» имзоси блан берилган иккита тилхатни судга тақдим қилади. Ҳарбир тилхат блан 1000 иена пул олинган. Семёнов шундай тилхатлар блан ҳар ойда пул олиб турган. Семёнов япон разведкасидан талайгина пул олганлигини та'кидлайди.

Судда 1938 йилдан 1940 йилгача Дайренда япон ҳарбий миссиясининг собиқ бошлиғи Ясуенинг гувоҳлик бериб айтган сўзлари ўқиб эшитдирилади. Ясуенинг айтишича, Семёнов Владивостокдаги совет сувости флотининг аҳволи, сувости кемаларининг миқдори ва уларнинг тузилиши тўғрисида Дайрендаги япон ҳарбий миссиясига ма'лумот топширган. Сўнгра, Квантун армияси штабининг кўрсатмасига биноан, Ясуе Семёновга Сибирьда қурилаётган тош ва темирйўллар тўғрисида ма'лумот тўплашни таклиф этган. Семёнов бу тўғридаги ма'лумотларни топширган.

Айбдор Семёнов Ясуенинг айтганларини тасдиқлайди.

Япон разведкасининг агенти Узоқ Шарқдаги оқгвардиячиларнинг бошлиғи атаман Семёнов Германияда Гитлернинг ҳокимият тепасига келишини хурсандчилик блан табриклаган. У тез орада «Германия империясининг канцлери Гитлер жаноб олийларига» хат блан мурожаат қилган. Суд ҳужжатларига илова қилинган бу хатнинг устига «1933 йил 29 март» деб ёзилган.

Прокурор: Сиз бу хатни нима муносабат блан ёздингиз?

Айбдорнинг айтишича у Гитлернинг ҳокимият тепасига келиши муносабати блан уни табрик қилган, шу блан Совет Иттифоқига қарши биргалашиб курашишни кўзда тутган.

Прокурор, Семёновнинг газеталарда босилган мақолаларидан парчалар ўқиб беради. Семёнов ўз мақолаларида Гитлерни кўкка кўтариб махтайди, фашизмга хайрихоҳлик қилганлигини э'тироф этади ва оқгвардиячиларни фашистлар Германияси байроғи остида Совет Иттифоқига қарши курашни кучайтиришга чақиради. Япон ҳарбийлари оқ казак атаманининг советларга қарши олиб бораётган ишини тақдирлайдилар. 1940 йил сентябрь ойида оқгвардиячилар чиқарган варақалардан бирида есаул Лазаревнинг мақоласи босилиб чиқди. Лазарев ўз мақоласида Семёновни бундай деб та'рифлайди: «Нипон (япон) дўстларимиз атаман Семёновни рус самурайи деб атайдилар».

Прокурор: Совет Иттифоқи ўзини Япония блан уруш ҳолатида деб э'лон қилгач, сиз японларга хизмат қилмоқчи эканлигингизни айтдингизми?

Айбдор буни тасдиқлаб жавоб беради. У ҳатто стратегия тарзида бирқанча тадбирлар мўлжалланганини ҳам айтади. Лекин Семёновнинг бу планлари рўёбга чиқмай қолади. Айбдор:

— Қизил Армиянинг ғолибона ҳужуми бунга халақит берди, дейди.

Прокурор: Кеча ва бугун айтган сўзларингизга кўра, 20 йилдан ортиқ Японияга садоқат блан хизмат қилганлигингиз ма'лум бўлади. Айтингизчи, сизда русликдан нима қолди?

Семёнов қандай жавоб беришни билмайди.

Раис: Ҳар ойида 1.000 иена пул олган вақтда япон разведкасига берган тилхатларингизга қараганда, сизда русликдан икки сўз: «атаман Семёнов» деган сўз қолибди.

Шундан кейин адвокат Казначеев айбдор Семёновдан сўроқ қила бошлади. Айбдор ўз ҳимоячисининг саволларига жавоб бериб, Октябрь революциясидан кейин дарҳол Совет ҳокимиятининг актив душманига айланганлигини э'тироф қилди.

Адвокат: Сиз сўнгги 20 йил ичида қилган хизматингизга ўзингиз қандай баҳо берасиз?

Айбдор: Мен уни бошидан охиригача Совет Иттифоқига қарши қилинган жиноий хизмат деб биламан.

Айбдор Семёновни сўроқ қилиш тамом бўлади.

Танаффусдан кейин суд айбдор Родзаевскийни сўроқ қила бошлайди.

Айбдор Родзаевский прокурорнинг саволига жавоб бериб, оқгвардиячилар блан алоқа боғлаш учун 1925 йилда чет элга, Харбин шаҳрига қочиб кетганлигини айтади.

Прокурор: Сиз улар блан алоқа боғладингизми?

Айбдор: Ха, мен оқгвардиячилар блан алоқа боғладим ва «Россия фашистлар союзи» ташкилотини туздим.

Прокурор: Ташкилотингиз ўз олдига қандай вазифалар қўйган эди?

Айбдор: Бу ташкилот совет ҳокимиятини йиқитишга ва Совет Иттифоқида капитализмни тиклашга интилар эди.

Сўнгра, айбдорнинг айтишича, у 1931 йилда япон разведкаси блан алоқа боғлаган. Родзаевский томонидан тузилган фашист оқгвардиячилар ташкилоти жосуслик блан шуғулланган ва Совет Иттифоқига қарши қўпорувчилик ишлари тайёрлаган, япон разведкасида хизмат қилучи агентларни совет территориясига юбориб турган.

Прокурор: Сиз дастлабки терговда ташкилотингизнинг Япония томонидан Совет Иттифоқига қарши мўлжалланган урушни тайёрлашда қатнашганлигини айтган эдингиз. Ташкилотингизнинг бу ишда иштирок қилиши нимадан иборат бўлди?

Айбдор: Биз кундалик жосуслик ва қўпорувчилик ишларини давом эттириш блан бирга келгуси учун ҳам жосуслар, қўпорувчилар, террорчилар тайёрладик. «РФС» японлар томонидан Маньчжоу-го территориясида разведка мактабларига ва оқгвардиячи қуролли отрядларга кадрлар етказиб бериб турар эди. «РФС» совет воқелигига қарши ашаддий туҳматдан иборат актив пропаганда ҳам олиб борди.

Родзаевскийнинг айтишича, у япон армиясининг Совет Иттифоқига қарши қуролли ҳужум планини тузишда қатнашган бирқанча генераллари, жумладан СССРдаги япон ҳарбий атташеси бўлмиш генерал Дой блан алоқада бўлган. Родзаевскийнинг айтишича, у Япония ҳарбий министри генерал Араки блан бирнеча марта учрашган ва унга «РФС»нинг аҳволи тўғрисида доклад қилган.

Прокурор: Япония Совет Иттифоқига қачон ҳужум қилиши керак эди?

Айбдор: Япония бу ҳужумнинг мудлатини жуда сир тутиб келди, лекин Харбиндаги ҳарбий миссия 3-нчи бўлимининг бошлиғи подполковник Ниумура бор эди. Ниумура менинг блан тахминан 1941 йилнинг сентябрь, октябрь ойларида қилган суҳбатида, Япония немислар Москвани олгандан кейин Совет Иттифоқига қарши уруш бошлайди ва бу Япониянинг СССРга ҳужум қилиши учун қулай пайт бўлади, деган эди.

Прокурор: Япония қўмондонлиги Совет Иттифоқига қуролли ҳужум бошлашга тайёргарлик юзасидан қандай амалий чоралар кўрди?

Айбдор: Квантун армияси анча кўпайтирилди ва офицерлар блан тўлатилди. Квантун армиясининг қисмлари Шимолий Маньчжурияга кўчирилди. Совет Забайкальесига ҳужум қилиш учун Хайларга икки дивизия келтирилди. Кўп миқдорда ҳарбий аэродромлар қурилди. Истеҳкомлар қуриш юзасидан катта ишлар олиб борилди.

Прокурор: Совет Иттифоқига қарши урушни тайёрлашда рус оқгвардиячилари қандай иштирок қилди?

Айбдор: Харбиндаги япон ҳарбий миссиясининг бошлиғи полковник Қамацубара 1933 йилдаёқ оқгвардиячилардан икки отряд тузган эди. Сўнгра Қамацубара маньчжур партизанларига қарши курашиш учун отрядлар тузабошлади. Кейинчалик рус оқгвардиячиларидан полиция отрядлари ҳам тузилди. Оқгвардиячилардан жосуслар, қўпорувчилар ва террорчилар тайёрлаш учун 1937 йилда ҳарбий-полиция мактаби очилди. 1938 йилда японлар «Асано рус отряди» деб аталган бир отряд ташкил қилдилар. Бу отрядга оқгвардиячи ёшлар танланди. Бу ёшлар японлар раҳбарлиги остида Совет Иттифоқига қарши урушга тайёрландилар. 1943 йилда японлар «Асано рус отряди»ни қайтадан тузиб, уни «Маньчжоу-го» армиясининг «Россия ҳарбий отрядлари»га айлантирдилар.

«РФС» 1937 йилда япон ҳарбий миссиясининг бевосита топшириғи блан Совет Иттифоқига қарши ишлайдиган разведкачилар ва қўпорувчилик ишларини уюштирувчилар мактаби очди. Кейинчалик бу мактаб айбдор Шепунов раҳбарлик қилган «монархистлар уюшмаси» ҳузурида ташкил қилинган шу хилдаги иккинчи бир мактаб блан қўшилди.

Прокурор: Сиз то 1945 йилгача совет территориясига ўз агентларингизни юбориб турдингизми?

Айбдор: Ҳа, «РФС» ташкил қилингандан буён биз СССР территориясига доим жосуслар ва қўпорувчилар юбориб турдик. Биз Япония манфаатини кўзлаб актив жосуслик иши олиб бордик.

Прокурор: Сиз фақат япон разведкаси блан алоқа қилдингизми?

Айбдор: Мен япон разведкасидан ташқари яна герман разведкаси блан ҳам алоқада эдим. 1938 йилда нацистлар партиясининг Харбиндаги бўлимининг бошлиғи немис Шульце менинг олдимга келди. Шу вақтдан буён мен немис разведкаси блан алоқа қила бошладим.

Айбдор Родзаевскийнинг айтишича, у 1941 йилда Узоқ Шарқда бирнеча немис разведкачилари блан алоқа боғлаган.

Прокурор: «БРЭМ» (Россия муҳожирларининг ишини кўручи бюро) ни ким ва қандай мақсад блан ташкил қилган эди?

Айбдор: «БРЭМ» оқгвардиячилар ўртасида советларга қарши ишни кучайтириш ва уларни япон армияси составида Совет Иттифоқига ҳужум қилишга тайёрлаш учун ҳамма оқгвардиячиларни атаман Семёновнинг бевосита раҳбарлиги остида бирлаштириш мақсадида Квантун армиясининг топшириғи блан 1934 йилда Харбиндаги япон ҳарбий миссияси томонидан тузилган эди.

Прокурор: Сиз Семёновнинг советларга қарши олиб борган иши тўғрисида нималарни биласиз?

Айбдор: Атаман Семёнов Маньчжурияда яшовчи оқгвардиячиларнинг ташкилотчиси ва раҳбари эди. Муҳожирликдаги оқгвардиячилардан кўплари, гражданлар урушининг қаҳрамони Сергей Лазони Семёнов ва унинг одамлари тириклайин паровоз ўтхонасига ташлаб, куйдириб ўлдирдилар деб айтар эдилар. Семёнов Забайкальени қонга ботирди. У муҳожирликдаги сўнгги кунларигача совет ҳокимиятига қарши курашни давом эттирди ва япон армиясида Совет Иттифоқига қарши ҳужум бошлаш ғоясини тарғиб қилди. У бирнеча марта Японияга борди ва япон ҳарбийларининг раҳбарлари блан бевосита алоқа қилиб турди.

Суд айбдор Власьевскийни сўроқ қила бошлайди.

Власьевскийнинг айтишича, у Семёновни 1912 йилдан буён билади, 1918 йилда Семёнов қўл остидаги оқгвардиячилар отрядига кўнгилли бўлиб кирган, бу отрядда казаклар бўлимининг бошлиғи бўлиб ишлаган. Власьевский 1919 йилда Семёновнинг шахсий маҳкамаси бошлиғи қилиб тайинланган, шу вақтдан бошлаб у япон разведкаси блан яқин алоқа боғлаган. Жумладан, Власьевский семёновчиларни та'минлаш учун япон ҳарбий миссиясидан пул олиб турган.

Прокурор: Семёновни қурол-яроғ ва уст-бош блан ким та'мин қилар эди?

Айбдор: Японлар та'мин қилар эди. Япон генерали Куроки блан Семёнов ўзи менга Семёнов отрядлари тузилгандан кейин японлар бу отрядлар учун ҳарбий анжом, уст-бош ва қурол-яроғ бераётганликларини айтган эди.

Прокурор: Нима учун японлар Семёновга бундай қизиқиб қарар эдилар?

Айбдор: Японлар Совет Узоқ Шарқини босиб олгандан кейин бу ерда «Буфер давлат» деб аталган бир давлат тузмоқчи ва Семёновни бу «давлатнинг» бошлиғи қилиб тайинламоқчи бўлган эдилар. Шу сабабдан японлар Семёновга қизиқиб қарар эдилар.

Прокурор: Сиз дастлабки терговда, япон армияси Совет Узоқ Шарқидаги аҳолининг бошига кўп кулфат келтирди, деган эдингиз. Шуни муфассал сўзлаб беринг?

Айбдор Власьевский японларнинг бебошликлари, тинч аҳолини талаганликлари ва отганликлари, бутун-бутун қишлоқларни вайрон қилганликлари ҳақида гапиради.

Прокурор томонидан берилган саволга жавоб қайтариб, Власьевский судга «БРЭМ»ни ташкил қилишда қатнашганлигини айтади. Власьевский «БРЭМ» маслаҳатчиси қилиб тайинланган ва бу ташкилотда Семёновнинг хусусий вакили бўлган. Айбдорнинг айтишича, бюронинг мажлисларида доим япон маслаҳатчилари қатнашган, бу маслаҳатчилар турли масалалар юзасидан бюронинг фикрини билиб турганлар.

Прокурор: Нима учун бу маслаҳатчилар сизнинг фикрингизни сўрар эдилар?

Айбдор: Чунки улар менинг обрўйимни назарга олар ва менга ишонар эдилар.

Прокурор: Айтингчи, сиз қачондан бери «Кио-ва-кай» рус бўлимининг маслаҳатчиси бўлиб ишладингиз?

Айбдор: 1941 йилдан буён.

Прокурор: Бу ташкилотни ким тузган?

Айбдор: Бу ташкилот Маньчжурияга японлар келган вақтда тузилган эди.

Прокурор: Мен сиздан, бу ташкилотни ким тузган эди, деб сўрайман?

Айбдор: Япон ҳукумати...

Адвокат Чижов айбдордан сўроқ қила бошлайди. Айбдорга, япон қўмондонлиги оқ муҳожирларни қандай жойлаштирган эди, деган савол берилади.

Айбдор: Муҳожирлар муайян жойларга тўпланар эдилар. Уларни шаҳарлардан узоқроқ жойлаштириш, советлар тарафдори бўлган унсурлардан ажратиш кўзда тутилар эди.

Власьевскийнинг шу сўзи муносабати блан айбдор Семёнов қуйидагиларни айтади:

— Совет гражданлари блан алоқада бўлган муҳожирларни қамоққа олиш тўғрисида япон ҳарбий миссиясининг маҳфий буйруғи бор эди. Дайренда 200 дан ошиқ киши қамоққа олинди. Бу кишилар кўчала совет гражданлари блан саломлашишда айбланар эдилар.

Шу блан 27 август эрталабки мажлис тамом бўлади. (ТАСС).

✦

Суднинг кечки мажлиси айбдор Бакшеевни сўроқ қилиш блан бошланади.

Бакшеев 1918 йилда Семёновнинг оқгвардиячи отрядига ўз ихтиёри блан кирган, атаманнинг ўринбосари ва Забайкалье қўшин ҳукуматининг генерал-лейтенант лавозимидаги бошлиғи бўлган.

Айбдор революцион ҳаракатни бостириш мақсадида оқказакларнинг дружиналарини ташкил қилганлигини айтади.

Прокурор: Оққазак дружиналарининг вазифаси нимадан иборат эди?

Айбдор: Атаман Семёновнинг оқгвардиячи қисмларига ҳар жиҳатдан ёрдам беришдан иборат эди.

Прокурор: Жазо дружиналарингиз қайси партизан отрядларига қарши курашди?

Айбдор: Шарқий Забайкальеда японлар блан курашган партизан отрядларига қарши курашди.

Прокурор: Узоқ Шарқдаги «Казаклар союзи» тўғрисида нима биласиз?

Айбдор бу «Союз»ни япон ҳарбий миссиясининг кўрсатмасига мувофиқ ташкил қилган эдим деб жавоб қайтаради.

Прокурор: Сиз бу «Союз»да қандай амалий ишларни бажарар эдингиз?

Айбдор: Биз қишлоқларда кичик ҳарбий бўлинмалар тузиш блан шуғулландик. Бу бўлинмалар кейинчалик, я'ни 1941 йилда японларнинг кўрсатмасига мувофиқ «Захинган казак корпуси» деб аталган корпусга бирлаштирилди.

Прокурор: «Захинган корпуси» нима учун тузилган эди?, бу корпус кимга қарши тайёрланди?

Айбдор: Қизил Армияга қарши.

Прокурор: Германия Совет Иттифоқига ҳужум қилганидан кейин япон қўмондонлигидан қандай топшириқлар олдингиз?

Айбдор: Менга зарур бўлиб қолган пайтда оқказакларни ўз қишлоқларининг марказига йиғиш ва шундан кейинроқ буйруқларни кутиб туриш ҳақида йўл-йўриқ кўрсатган эдилар.

Шундан кейин айбдор ўз раҳбарлигидаги «Казаклар союзи» кейинчалик «Брэм»га кирганлигини ва бу ташкилотда ҳам ўзи (Бакшеев) раҳбар бўлганлигини айтади.

Суд айбдор Шепуновни сўроқ қилишга киришади. Шепуновнинг айтишича, у Елизаветград отлиқлар мактабини тамомлагандан кейин «ёввойи дивизия» деб аталган черкас отлиқлар полкига кирганлигини айтади. Бу дивизия корниловчилар исёнида қатнашган. Шундан кейин дивизияни Кавказга юборганлар ва бу дивизия 1918 йилнинг ўртасида тарқатиб юборилган. Шепунов «Закаспий армияси»га ихтиёрий суратда кирган. Бир йилдан кейин, я'ни «Закаспий армияси» тор-мор қилингач чоқда, оқ офицер Шепунов доим қочиб юрган. У даставвал Эронга қочган, шундан кейин Ҳиндистонга борган, инглизлар уни Ҳиндистондан Владивостокка юборганлар. Шепунов бу ерда Вержбицкий қўл остидаги оқлар армиясига кирган, 1922 йилда, я'ни бу армия тор-мор қилингандан кейин Шепунов Маньчжурияга қочган. Шепунов 1925 йилда советларга қарши тузилган РОВС ташкилотига — «Россия умумий қўшин союзи»га а'зо бўлиб кирган.

Прокурор: РОВС ўз олдига қандай вазифалар қўйган эди?

Айбдор: Унинг вазифаси СССРга қарши қуроллик кураш олиб бориш учун ҳарбий кадрлар тайёрлаш ва ўз агентларини Совет Иттифоқи территориясига юборишдан иборат эди.

Шепунов 1932 йилда Пограничная станциясида япон полиция органларига ўз ихтиёри блан кириб ишлай бошлаган. Шепунов кейинчалик «Монархистлар уюшмаси»ни ташкил қилган кишилардан бири бўлиб, советларга қарши бўлган ана шу разил ташкилотнинг программасини таҳрир қилган.

Шундан кейин айбдор Охотин сўроқ қилинади. У 1928 йилда «Монархистлар союзи»га кирган. Бу союз Маньчжурияда яшовчи ёшлардан иборат тузилган. Охотин 1933 йилда «рус фашист партияси»га кирган. Бу партия кейинчалик «Россия фашист союзи»га айлантирилган.

Прокурор: Сиз «Россия фашист союзи»нинг раҳбарларидан бири бўла туриб, ўз партиянгизнинг мақсади ва амалий ишлари тўғрисида Родзаевскийнинг судда айтган гапларини тўғри деб биласизми?

Айбдор: Ҳа, бунга иқрорман. Родзаевский «Россия фашист союзи»нинг ишларини тўғри та'бирлади.

Айбдорнинг айтишича, у 1937 йилда Родзаевскийнинг кўрсатмасига мувофиқ, япон разведкасида ишлай бошлаган ва жосус ҳам террорчиларни тайёрлаган. Охотин Япония таслим бўлган кунгача япон ҳарбий разведкасининг топшириқларини бажариб келган.

27 август кечки мажлис, айбдор Охотинни сўроқ қилиш блан тамом бўлди. (ТАСС)

Мас'ул муҳаррир: С. РАЖАБОВ.

РЕДАКЦИЯ ВА НАШРИЕТ АДРЕСИ: Тошкент, Алексеев кўчаси, № 8. РЕДАКЦИЯ ТЕЛЕФОНЛАРИ: мас'ул муҳаррир ва унинг қабулхонаси — 86545, мас'ул муҳаррир ўринбосари — 32916, мас'ул секретарь — 31638, мас'ул секретарь ўринбосари — 33468, партия бўлими — 34780, совет қурилиши бўлими — 31226, қишлоқ хўжалиги бўлими — 33469, саноат бўлими — 31048, хатлар бўлими — 32347, Нашриёт директори — 34786

Тошкент шаҳар «Правда Востока» ва «Қизил Ўзбекистон» босмахонаси. Тиражи 64.5 минг № 66 Р. 00944